

UJ SZEMLE

11. szám. II. évfolyam.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Budapest, 1908 június 1.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Alkotmány-utca 23. szám.

Előfizetési ára: Félévre 12 kor., negyedévre 6 kor. Egyes szám ára 1 kor. Megrendelhető bármely könyvkereskedés útján.

Kis imperiálizmus.

(Befejező közlemény.)

Az északi szlávokkal ekként végezvén, a délszlávok imperiálisztikus törekvéseinek ismertetését kísérem meg.

Szerbek.

Hogy a nagy-szerb törekvéseket megérthessük, e végből tudnunk kell, hogy a szerb faj a berlini szerződés folytán hatfelé szétzaggatva tengődik. A szerb mint alárendelt faj él Magyarországon, Horvátországban, Dalmáciában, Boszniában és Ó-Szerbiában (Macedonia). Mintönálló nemzetpedig csupán Montenegróban és a szerb királyságban, a mely kettőt Bismarck koncepcziója alapján, mint valami ékkel, a Szandzsákkal különítették el egymástól. A nagy-szerb törekvéseket tehát csak úgy lehet alaposan megvizsgálni, ha minde széjjelszórt szerbségnek, mint az egész szerb fajnak helyzetét és törekvéseit figyelembe vesszük. A nagy-szerb eszme, vagyis az összes szerbek egyesítésének gondolata, a balkáni szerbektől indult ki. A szerb fiatalság Szerbiából, Montenegróból, Boszniából — honnan összeverődik a bécsi, a budapesti, a gráczi egyetemen, ott teleszívja magát a modern jogállamról szóló elméletekkel, s azután egyszerre csak meglepi őket az az érzés, hogy hiszen ők hiába más-más «hazá»-nak a fiai, tulajdonkép valamennyien egyformán szerbek, tehát valamennyiöknek joguk volna ahhoz, hogy közös hazában éljenek. Ez az eredete a nagy-szerb eszmének — ha nem is a szerb diplomáciában — de a szerb népességben.

Tekintettel arra, hogy a független szerbség is kettéválasztva él Montenegróban és Szerbiában, Szerbia az Obrenovicsok idejében az osztrák és magyar monarchia befolyása alatt állott. A monarchia külpolitikája (inkább osztrák, mint magyar) pedig mindenáron katholizáló lévén, ez a politika az orthodox szerbekenél lassanként gyűlöletessé vált és ellentétbe helyezkedett a szerb faji evolúcióval s ennek folytán az összes szerbség szemében az Obrenovicsok uralma alatt nem a szerb királyság, hanem a czárral rokon montenegrói fejedelmi ház képviselte a nagy-szerb eszmét. A mióta a Karagyorgyevicsok ültek, orosz befolyással, Szerbia trónjára, megfordult a helyzet, és most Szerbia képviseli a faji imperiálisztikus törekvéseket. Ez a fordulat okozta, hogy Nikita alkotmányt adott Montenegrónak, mert háttérbe szorulván, fél, hogy elveszti a csatát és Karagyorgyevicsok végkép elűtik a vezérszereptől a szerb faj fölött. Erre a sakkhúzásra volt válasz szerbiai részről viszont a montenegrói merénylet.

A nagy-szerb propaganda, éppúgy, mint a román, vagy a cseh-tót, szociális eszközökkel dolgozik. Magyarországon Bácsmegyében működik, kokettirozva a magyar függetlenségi párt egy részével, a mely ezáltal a Gross-Oesterreich mozgalmat óhajtja kontrakarrirozni. A horvátországi független szerb párt, a mely épp úgy, mint minden szerb, orthodox alapon akarja Nagy-Szerbiává koncepiálni a Balkánt, egyesül a horvátokkal a magyarok és a horvát bán megtámadásában, de viszont küzd a horvát ellen mindenben, a mi csak a horvátoknak Bosznia katholizálására vonat-

kozó tényeit illeti. A kath. horvátok t. i. Ausztria-Magyarország katholizáló balkánpolitikáját követik, s ezért kaczerkodnak velük Luegerék.

A horvát-szerb antagonizmus kiterjed Bosznia területére is, a hol Stadler szarajevói érsek katholizáló és horvátosító törekvéseivel szemben már 1907 novemberében megalakult szerb nemzeti párt értekezletet tartott és szociális programot adott Szarajevóban Boszniában azóta azon dolgozik a nagyszerb propaganda, hogy az okkupált tartománynak szerblakta része, Horvátország s esetleg Magyarország déli részének szerb nemzetiségű vidékével együtt a szerb királysághoz csatoltassék. Boszniában e miatt katonai törvényszék elé is állítanak egy Jankovics Drugonics nevű banjalukai ujságíró (szerbiai alattvaló), a ki a szarajevói «Otacsbina» című szerb lapban írt merész hangú cikket a nagyszerb mozgalom érdekében. A boszniai mozgalmat nagyon favorizálják a magyarországi (bácsmegyei), horvátországi, montenegrói és szerbiai szerbek, míg az ó-szerbiaiak (Macedonia), a kik elnyomottak, egyelőre csak felszabadításukat várják a szerb királyságtól.

E maczedóniai (kussó-völgyi) szerbek miatt van Maczedóniában a heves szerb-bolgár antagonizmus; ezeket térítik át tüzzel-vassal a bolgárok a konstantinápolyi görög patriarchátus alá a bolgár (szláv) exarchátus kebelébe s ez erőszakos térítések ellensúlyozása végett paktálnak a szerbek a törökkel.

Pasics szerb miniszterelnök és külügyminiszter — a horvát lapok állítása szerint — a maczedóniai szerb bizottság mintájára nagyszerb propaganda-bizottságot alakított, a mely az osztrák és magyar monarchiának összes szerblakta vidékére kiterjed és azt már fel is osztotta kerületekre, sőt Szarajevóban, Mosztárban és Banjalukában már titkos kerületi főnököket is alkalmazott, a kik valamennyien a szerb külügyminiszteriumtól kapják a fizetésüket. Szerbiai iskolákban pedig, a minthogy e miatt Forgács gróf belgrádi magyar-osztrák követ közbe is lépett a szerb kormánytól (hogy minő ered-

ménnyel, az még a jövő titka), olyan földrajzi könyvek vannak használatban, a melyeken a Bácska, a Bánát, a Szerémség és Bosznia-Herczegovina, mint «Szerpszke Zemlje», vagyis mint szerb országok vannak megjelölve.

Így dolgozik a nagyszerb propaganda az osztrák és magyar monarchia területi épsége ellen.

Olaszok.

Az ausztriai olasz irredentizmus a monarchia területén két kérdés körül forog:

1. a partvidék,
2. a Trento kérdése.

A partvidék kérdésében az olasz elem a szlávok ellen foglal állást, mert a tengerpartokon a szlávok vannak többségben s az osztrák közigazgatás, a Balkán miatt féltékeny lévén Olaszországra, ezeket favorizálja az olasz lakossággal szemben.

A Trento kérdésében az olaszok a pángermánok (allddeutschok) ellen küzdenek. Az olasz irredentista társaságok, mint a «Dante Alghieri» társaság és a Liga nazionale Ruggieri Bonghi vezetése alatt a pángermánizmus ellensúlyozására működnek. Maguk az olaszországi képviselők azonban ennek dacára inkább a németekkel tartanak, mint a szlávokkal. Nem azért, mintha nem volnának féltékenyek Triesztre, a melyet az olaszokkal szemben oly nagy energiával véd, illetőleg védet az osztrák-némettel a pángermánizmus, hanem éppen azért, mert az a véleményük, hogy Trieszt birtoka miatt nem volna érdemes olyan konfliktust felidézni Németországgal, a mely konfliktus alkalmasint még a hármasszövetséget is megbontaná. Ezt mégsem akarják megkockáztatni és helyesebbnek vélik, ha Olaszország a helyett, hogy Triesztre vetné magát, inkább balkán-érdekeit ápolja. Ez a magyarázata, hogy a mennyiben Olaszország irányítja az irredentát, ez utóbbinak magatartása attól függ, hogy Olaszország milyen álláspontot foglal el Ausztria-Magyarországgal szemben a Balkánon. Ha a Balkánon koncessziókra van kilátása

az osztrák és magyar monarchia részéről Olaszországnak, akkor az irredenta elcsön-desül, ha pedig nincs, akkor az irredenta, mint a bóra, seper végig az olaszlakta partokon.

A mi a fumei irredentát illeti, ezek közt a fumei rezolúció óta teljes a chaos s egy részük a horvátokkal, másik részük a szerb-bel szövetkezik.

Szászok és svábok.

A szászok, a kik Erdély egyes részeit lakják, germán voltak mellett is jobbára magyarbarátok. 1894-ben felütötte ugyan a fejét köztük az ú. n. zöld-szász mozgalom, a mely pángermán eszméért lelkesült, de ennek az iránynak az azóta Németországban tanári állást kapott Korodi Lutz óta már alig van köztük támogatója. A svábok, a kik Magyarország délvidékén élnek, szintén javarészt magyarérműiek és maguk tiltakoznak és kérnek oltalmat az államhatalomtól a pángermán és gross-oesterreichista propaganda ellen. Magyarelles mozgalom azonban nagyon szórványos és többnyire rövidéletű köztük; bár az igaz, hogy fiaikat többen németországi egyetemre küldik, a hol azután ezek a diákok teleszívják magukat alldeutsch ideákkal s a mikor hazajönnek Magyarországra vakációzni, a «Wacht am Rhein»-t éneklik.

Gross-Oesterreich (a németek).

Mindezekkel szemben áll a Gross-Oesterreich theoriája, a mely katolikus alapon a hadsereg égisze alatt akarja szerezni a német hegemoniát. A Gross-Oesterreich mozgalma tehát az a törekvés, a melyet a dinasztia hívei (hivatalnokok, hadsereg, a nem-pángermánista és katolikus németek, a katolikus osztrák arisztokrácia) ama felfogásból kiindulva propagálnak, hogy az osztrák és magyar monarchiát a császárhűség jegyében tartsák össze a széthúzó magyar, szláv és alldeutsch elemekkel szemközt. A Gross-Oesterreichisták e szerint a régi birodalmi centralisták tradícióit vették

át. Ezeknek közjoguk van (közjogászaik Lustkandl, újabban Tetzner, Carl Renner, Steinacker és Luschin von Ebengreuth), tehát szintén erősebbek, mint a most elsorolt alárendelt fajok.

Az a közjogi alap, a melyre a Gross-Oesterreich közjogászaik helyezkednek, III. Károly alatt kezdődik és az 1867-iki osztrák-magyar kiegyezésben a hadsereg egységében végződik.

Az osztrák közjog két iskolája, a régi centralisták (Lustkandl) és a Gross-Oesterreichisták (Tetzner) megegyeznek abban, hogy Magyarországot Ausztriától teljesen független, önálló államnak el nem ismerik. Különböznek, hogy míg a régi iskola Ausztria egy széleskörű autonomiával felruházott tartományának akarta tekinteni Magyarországot, addig az új iskola szerint az egyes államok elveszítik individualitásukat és felolvadnak a mindent egybefoglaló «Reich», birodalom fogalmában.

A magyar szent korona tanával a tétel törvényeket szegeznek szembe. Tetzner régi törvényekből akarja kimutatni, hogy a XVIII. században a magyar király pecsétje a birodalmi sas volt, gyomrában a magyar címerrel. Ezenkívül törvényeket idéz, hogy a magyarok a birodalom védőszárnyai alá helyezkedtek. (Pragmatica sanctio 1790. évi XVI. tcz., 1867. évi XII. tcz.) A derivált felségjogokkal szemben, a melyek Magyarország önállóságának kedveznek, az abszolút felségjogokat hangoztatják. Az osztrák és a magyar államfői hatalomnak jogi kettéosztottsága ellenében az államfői hatalom egységét hirdetik.

Tetzner szerint pl. a magyar király jogai nemcsak azonosak az osztrák császáréival, hanem ugyanazok is. A magyar törvények még a császári udvari és középponti hatóságokat is elismerik, s a kétféjű sas a magyar közjog szerint is szimbóluma annak, hogy Magyarország az osztrák dinasztia uralkodása alá és védő szférájába tartozik, a miből önként következik a hadsereg egységének megbonthatatlansága is.

Steinacker szerint Magyarország önálló alkotmányos fejlődésének a mohácsi vész után vége lett, teljesen az osztrák örökös tartományok közjogi hatása alá került, s a fejedelmi hatalom és birtoklás épp oly magánjogi jelleget öltött, mint Ausztria többi tartományaiban.

Természetes tehát, hogy Magyarország megérett a Gross-Oesterreichbe való beolvasztásra. Csakhogy ez a beolvasztás a magyarság faji erőanyagára való tekintettel Magyarország beleegyezése nélkül aligha sikerülhetne s ezért legutóbb az osztrák delegácziónak egyik februári ülésében Clam-Martinitz gróf vetette föl azt az eszmét, hogy — úgymond — «a magyarok is hozzanak áldozatot a Gesamtmonarchie ideájának».

A katolikus osztrák mágnások, az osztrák katonatisztek és az osztrák hivatalnoki kar főként a protestáns birodalmi (alldeutsch) némettség és a protestáns Hohenzollern-ház ellen keresnek oltalmat a katolikus Gross-Oesterreich ideájában a katolikus dinasztia égíse alatt, párhuzamosan az osztrák uralkodóház amaz álláspontjával, hogy a Hohenzollernekkel szemben még mindig a német kultúra igazi képviselője. Mozgalmuk tehát a katholicizmusra támaszkodik és nem faji, hanem dinasztikus.

A baj csupán az, hogy a dinasztikus tapasztalásban nincs elég összetartó erő a nagynémet (alldeutsch) Drang evolúciójával szemközt, és hogy maga a német nyelvű osztrák hadsereg és Ausztria német kulturája igen megnehezíti e tekintetben a válaszfal vonását az osztrák-némettség meg a birodalmi pángermánizmus között. E mellett azonban, éppen azért, mert nem a faji, hanem pusztán a dinasztikus imperializmusra támaszkodik, a Gross-Oesterreich a faji evolúciót nem biztosítja sem jobbra, sem balra, s ennél fogva, ha netalán a szláv áramlat kerekednék fölül benne, német helyett szláv irányzatú is lehet; sőt maga az ausztriai katolikus némettség is meghasonolhat a protestáns alldeutschizmussal. Nekünk tehát, a kik analizálunk, a Gross-Oesterreich fogalma nem mutatja meg a jövőt,

vajjon germán vagy szláv irányban fog-e fejlődni? A hadsereg német nyelvéből egyelőre mindenesetre német irányra lehet következtetni. De ha akár a szent szövetséget tekintjük, akár a Hohenwarth, Badeni és Thun idejében felülkerekedett szláv irányzatot, akár pedig az 1897-iki orosz egyezséget, látjuk, hogy Ausztria a szlávssággal is kokettiroz s ezért igyekszik az alldeutschség mindenáron a német irányt megadni a Gross-Oesterreichnek. Ez a bizonytalanság ösztökéli ugyanis a pángermánizmust meg a pánszlávizmust, hogy ez is, az is magához igyekezzen ragadni a Gross-Oesterreich mozgalmát.

Rögzítsük meg tehát eredményként azt a bizonytalan helyzetet, a melyben e fajok egymással szemben állnak. Mind a mellett, hogy a Gross-Oesterreich eszméjében a némettség a szlávssággal szemközt egységes, mégis megvan benne a katolikus kontra protestáns ellentét. A hadseregre támaszkodó Gross-Oesterreich idea felhasználja a magyarsággal és orthodox szerbséggel antagonizmusban levő katolikus horvátot és a magyar meg szláv terjeszkedést perhorreszkáló románt. A Gross-Oesterreich centralisztikus és a horvátok szeparatistikus tendenciáitól féltő magyar megoszlik, mert míg konzervatív elemei, hogy megtarthassák szupremációjukat a többnyire munkásosztályhoz tartozó szlávsság fölött, megalkusznak a német kulturával, addig a fejlődő radikális irányzat a németekkel és a velük összetartó horvátokkal szemben kaczerkodik a nagyszerb ideával, a mely ezt viszont kihasználja a nagyhorvát eszme ellensúlyozására. A lengyel, szláv létére, birtokpolitikából favorizálja a német centralizmust a ruthénekkal szemben, míg a ruthén ugyanez okból az oroszokkal tart. A cseh, a ki faji érvényesülésére való tekintetből nem tartja a dualizmust megfelelőnek, a német ellen harcol az osztrák parlamentben, a magyarok ellen pedig a tót-szláv propagandában. Az irredentista olasz németgyűlölő a Trentóban, de a szlávoktól való félelmében a dalmát és isztriai partvidéken megpaktál a centrális német kormányzattal, míg a dalmát-szláv és a bos-

nyák-szláv vallása szerint megoszlik a nagy-szerb és nagyhorvát ellentétes propaganda között.

E széthúzó, partikuláris törekvések megosztják az energiákat, minek folytán a centrális kormányzat lenyűgöző irányzatát megkönnyítik ugyan, de egyuttal éppen e lenyűgöző politika miatt expanzív erejétől is megfosztják a centrális kormányzatot; a fajokat pedig képtelenné teszik a gazdasági fejlődésre; és így esnek prédául szeparatiztikus törekvésekkel meg centralisztikus kormányzatukkal egyaránt ama faji imperiálizmusoknak, a melyek — mint a germán és a szláv — céltudatos vezetéssel irányítják a maguk terjeszkedését.

BLASKOVICH SÁNDOR.

Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története.

(2)

Az 1872-iki általános választások.

Ilyen izgatott hangulatban oszlott el az 1869—72-iki országgyűlés. Az ellenzék nagy reményekkel indult a választási küzdelembe. A balközép-párt által márczius 10-én tartott országos pártértekezlet olyan népes volt, az ország minden vidékéről oly sok kerületből és oly nagyszámmal, nagy csoportokban jöttek fel, saját költségükön, az egyes kerületek balközép-pártjához tartozó küldöttségek, magán a megtartott országos pártértekezleten olyan lelkes hangulat uralkodott, hogy ebből a balközéppártban a választások sikerére nézve a legkedvezőbb eredményekre lehetett következtetni. Fokozta a balközép-párt ide vonatkozó reményeit az is, hogy a balközép-párt és általában az ellenzék az elmúlt országgyűlés végén az agyonbeszélési nagy vitát a választók jogainak, tehát a népjogoknak védelme érdekében küzdötte végig s így egészen jogos volt az a feltevés, hogy a választó nép tömeges hozzájárulásával fogja igazolni az ellenzék nagy küzdelmét.

Ámde a kormány- és a Deák-párt végrehajtó-bizottsága szintén erős működést indí-

tott. Lónyay Menyhért miniszterelnök és Tóth Vilmos belügyminiszter vezették a választások menetét. Elsősorban a főispánokat látták el a kellő utasításokkal; a kik azután elkezdve a központi választmányok összeállításán, folytatva a választók összeírásával és a legkülönbözőbb ki- és bereklamálásával egész a választás, a leszavazás megtörténteig minden lehetőt megtettek a kormánypárt, illetve kormánypárti jelölt érdekében, sőt sok helyen megtettek olyat is, a mit azelőtt és rendes, nyugalmas időben általában nemigen tartottak volna megtehetőnek.

Akkor még nem volt a választóknak évenként kijavított állandó listája, hanem mikor a királynak az új országgyűlésre szóló meghívó levele szétküldetett, minden törvényhatóság és minden önállóan külön választókerület képező város azon közgyűlésében, a melyben a királyi meghívó levelet kihirdette, egyszerűsmind megválasztotta a képviselőválasztásra vonatkozó további teendők teljesítésére hivatott központi választmányt. Ez a választmány azután intézkedett a választók összeírásáról, minden kerületre megválasztotta az összeíró küldöttségeket, elintézte az összeírás ellen beadott felszólamlásokat, kitűzte a választás napját és megválasztotta a választási elnököt, helyettes elnököt és a jegyzőket. A kormányra nézve megvolt az a nagyon kényelmes állapot, hogy a központi választmány határozatát csak a belügyminiszterhez lehetett felebbezni, a ki az ügyben végérvényesen döntött.

Ezek szerint tehát az első feladat az volt, hogy a központi választmányok, a hol csak lehet, úgy alakíttassanak meg, hogy azok tagjainak túlnyomó nagy többsége kormánypárti legyen. És ezt a főispánok nagyon könnyen vitték keresztül mindazon törvényhatóságban és városi közgyűlésen, a hol a bizottság többsége kormánypárti volt. Így azután biztosítva lettek a kormánypárt érdekei, mert a kormánypárti többség könnyen beszerzett felszólamlások alapján bőségesen felvette a választók közé a kormánypártiakat és még bőségesebben törülte ki az el-

lenzéki választókat az összeállított névsorból. És ha a legszembeszökőbb ilyen eljárások ellen a belügyminiszterhez intézett felebbezéssel éltek az ellenzékiek, a felebbezést a belügyminiszter egyszerűen elutasította. Igaz, hogy ellenzéki vármegyékben voltak olyan központi választmányok is, melyeknek tulajdonképp nagy többsége ellenzéki tagokból állott; de ezek a központi választmányok nagy ellenőrzés alatt állottak. Ott volt a főispán, a ki az ilyen központi választmányoknak a kormánypártra kedvezőtlen határozatát hivatalból felebbezte a belügyminiszterhez, ez pedig csaknem mindig a kormánypárt álláspontjára helyezkedett s az ő döntése végérvényes volt.

Temérdek panasz hangzott fel abban az időben a kormánypárti központi választmányok és a belügyminiszter illetén eljárása miatt. Például a nagyvázsonyi kerületből panaszolták, hogy a vármegye központi választmánya majd 2000 ellenzéki szavazót kitörült a névsorból és csak így tudtak a kormánypárti jelöltnek 22 többséget kimódolni. A magam akkori tapasztalataiból is tudok idevonatkozólag a többi hasonló közül egy igen jellemző példát felhozni.

Azon központi választmányhoz, melynek tagja voltam, a kormánypártiak beadtak egy felszólamlást s kérték, hogy 32 jászfelseszentgyörgyi választót töröljünk ki a választók névjegyzékéből, mert azoknak a háza, a mellékelt birói becsú szerint nem éri meg a cenzust képező 300 forintot. Valóban mellékelve volt a felszólamláshoz egy a bíróság által kiküldött végrehajtó által ad hoc eszközöltetett becsúról felvett jegyzőkönyv, mely szerint az illető 32 választónak a háza 240—295 forintra volt megbecsülve. A jegyzőkönyv végén volt egy clausula, mely szó szerint így hangzott: «A kiküldött birósági végrehajtó úr által kinevezett becsúsok jegyzőkönyvbe vétetni kívánják, hogy mindezen felszentgyörgyi polgároknak a megbecsült házukon kívül földbirtokuk is van és a választók közé is mint földbirtokok vannak felvéve». Ezen clausula folytán

mi a felszólamlást olyan egyhangú határozattal utasítottuk el, hogy M. I. a vármegyében a kormánypárt elnöke még azt jegyezte meg, hogy az a becsú-jegyzőkönyv az «Üstökös»-be való.

Ámde a főispán még ezt a határozatunkat is felebbezte a belügyminiszterhez, a honnan néhány nap múlva jött ám a dörgedelmes rendelet a központi választmányhoz, mely szerint a belügyminiszter ilyen s olyan szigorú felelősség terhe alatt meghagyja a központi választmánynak, hogy a választók közül kitörülje mindazokat, a kiknek háza azon — «megtámadhatatlan érvényű» birói becsú szerint a 300 forintot meg nem éri. Mi összenéztünk. És a belügyminiszternek ezen dörgedelmes levelét, bizony az igazat megvalva, nem valami nagy tisztelettel — de félretettük. Nekünk az erős igazságunk érzetében volt erre bátorságunk, de bizonyára volt az országban olyan ellenzéki többségű központi választmány is, a melyik a belügyminiszter rendeletében hangoztatott nagy felelősségnek hitelt adott, vagy nem akarta magát tovább való herczehurczának kitenni, s legjobb meggyőződése ellenére is engedelmeskedett az effajta dörgedelmes rendeletnek.

A királyi bíróságokat a választás előtt néhány hónappal szervezte a kormány. A királyi törvényszékek, járásbíróságok és királyi ügyészségek 1872 január 1-én kezdték meg működésüket. Ezen egész igazságügyi személyzet kinevezésénél a kormány általában pártszempontok szerint járt el. Voltak a vármegyei törvényszékeknél kiváló bírák, de ha azok egyénileg az ellenzék valamelyik pártjához tartoztak, az igazságügyminiszter kinevezésre nem hozta javaslatba a királynál. Több példa volt arra, hogy az ellenzéki vármegyékben a vármegye törvényszéki bírái közül egyet sem neveztek ki. Az olyan helyen pedig, a hol a vármegyei törvényszék bírái között voltak ellenzékiek is, kormánypártiak is, a legtöbbször úgy jártak el, hogy a kormánypártit kinevezték kir. törvényszéki bíróvá, az ellenzéki pártállásút pedig egyszerűen mellőzték. Pedig hogy az így mellőzött

ellenzéki férfiak között sok alkalmas, sőt kiváló bíró volt, az bebizonyult azáltal, hogy néhány évvel később azokat a mellőzött bírákat egyenkint kinevezték, sőt igen sok esetben azok kinevezésével emelték a bíróságok tudományos színvonalát, vagy iparkodtak helyreállítani a pártszempontok szerint szervezett egyes kir. bíróságnak megrendült tekintélyét. Törvényszéki elnökké csak egyetlen ellenzéki térfiút neveztek ki. Szaplóczay Józsefet a máramarosszigeti királyi törvényszékhez. Azt is leginkább csak azért nem mellőzték, mert Deák Ferencznek régi barátja, az 1848-iki országgyűlésen is képviselő-társa volt.

Az így, pártszempontok szerint szervezett bíróságok tagjai az általános választásnál erősen működtek a kormánypárt érdekében minden kormánypárti jelölt mellett. Iparkodtak megszolgálni a kinevezést és meghálálni a beléjük helyezett bizodalmat. A bíróság kiküldöttjei eszközölték az afféle birói becsületet, a minőt az imént említettem, csak hogy nem mindenik készített ilyen «Üstökös»-be való jegyzőkönyvet, olyan azonban elég volt, a ki egész odaadással mozdította elő az ellenzéki választók választójogának elkobzását; sőt maguk a törvényszékiek tetsületileg is működtek a kormánypárti jelöltek érdekében és még attól sem riadtak vissza, hogy az egyes ellenzéki választók személyes szabadságát megsértsék. Ezen állításom bizonyítására egy igen eklatáns példát tudok felhozni.

A választások idejében egy alkalommal találkoztam az ottvaló királyi törvényszék elnökével, a ki igen derék, sokat tudó, művelt ember volt s a kivel különböző pártállásunk daczára igen jó viszonyban voltam; rokonszenvével, sőt azt mondhatom, barátságával dicsekedhettem. A mint találkoztunk, azzal szólított meg:

— No Gyula! Most már majd akasztatunk. Az embereid Apátin már gyujtogatnak. Most hoztak be a törvényszékhez Apátiról öt gyujtogatót. Mind a te pártodhoz tartozik.

Erre nem felelhettem mást, mint csak azt, hogy ha gyujtogattak, ám büntessék meg őket. Én a gyujtogatókat nem védelmezem, még ha pártomhoz tartoznak sem.

Még aznap bejöttek hozzám az öt bebörtönzött ember hozzátartozói s elmondták, hogy a megelőző este kigyuladt az egyik kormánypárti főkortesnek a háza; e tüzet csakhamar eloltották, de az öt előkelő ellenzéki választó-polgárt összefogdosták s azzal gyanúsítva, hogy a kérdéses házat ők gyujtották meg, szigorú őrizet alatt bekisérték őket a törvényszékhez, pedig akkor egész este kint sem voltak a házból, folytonosan otthon tartózkodtak.

Iparkodtam megnyugtani a megrémült családtagokat azzal, hogy ha a dolog úgy áll, a mint mondják s az illetők valóban teljesen ártatlanok, akkor csakhamar haza fogják őket bocsájtani.

A választás június 30-án délelőtti 10 órakor lett befejezve. A kormánypárti jelölt kisebbségben maradt és mivel a gyujtogatás gyanúja czimén letartóztatott öt ellenzéki választónak további fogvatartása így czéltalanná vált, ugyancsak azon napon, június 30-án délután mind az öt gyanúsított választó-polgárt haza bocsájtották s többé mégcsak hozzájuk sem szóltak, jeléül és kétségtelen bizonyítékául annak, hogy az öt ellenzéki választónak ártatlanul való meggyanúsítását és ártatlanul való letartóztatását csak kortes czélből, a kormánypárt sikere érdekében eszközölte a királyi törvényszék.

Beszélték akkor, hogy azon kormánypárti kortes kigyuladt házáról leszedték a tetőnek megmaradt részét is és azt mondták, a kormánypárt költségén a házat cseréptetővel látták el. Így lett az erélyes kortesnek szerény nádfedelű házból cserepes háza. Ezt könnyen el lehetett hinni, mert akkor a kormánypárti választók minden választókerületben bőségesen el voltak látva pénzzel.

Valóban annál az általános választásnál a kormánypárti választók között a legféltetlenebbül folyt az etetés, itatás, a nagy arányú vesztegetés. Hogy azt az e czélra elfogyott

és milliókra menő nagy összegeket honnan és hogyan szerezte elő a kormánypárt, az mindörökre Lónyay Menyhért akkori miniszterelnök és Tóth Vilmos belügyminiszter titka maradt.

Ilyen eljárással, ilyen eszközökkel és ilyen nagymérvű vesztegetéssel könnyű volt a kormánypártnak az általános választásnál nagy többséget szerezni. A balközép-pártnak nem volt pártpénztára. Ez a párt nemhogy segíteni tudta volna a zászlója alatt küzdő jelöltek, hanem ellenkezőleg, a párt a jelöltekre támaszkodott s a párt céljaira a jelöltek anyagi hozzájárulását biztosította. A dolog úgy történt, hogy miután végre is egy olyan nagy párt általános választások alkalmával pártpénztár nélkül el nem lehet, hogy a párt a legszükségesebb kiadásokat fedezhesse: Móricz Pál és Tisza László saját váltójukra vettek fel a Brüll Henrik és fiai budapesti cégtől 90.000 forintot. Ez az összeg képezte a párt egész pénztárát. Ezen összegnek visszafizetését a párt központi végrehajtóbizottsága akként biztosította, hogy jóval a választások megtörténte előtt mindenik balközéppárti jelölthöz elküldött egy kötelező nyilatkozatot, melyben az illető jelölt kötelezi magát arra, hogy megválasztása esetén a félévénként esedékes 400 frt képviselői lakbérből minden alkalommal 100 forintot a balközéppárt pénztárába befizet. Ezt a kötelező nyilatkozatot én is aláírtam. A kötelezett 100 forintos részleteket a párt többi tagjaival együtt én is fizettem képviselőségem egész tartama alatt és a Móricz Pál és Tisza László által saját váltójukra felvett 90.000 forintot mi a párt tagjai csaknem teljesen visszafizettük. Az országgyűlés befejeztével ezen ügylet végleges elszámolásánál még valami 20.000 forint maradt fedezetlenül. Ezt a párt vagyonosabb tagjai maguk között szétosztva fedezték.

Valóban csudálni lehet, hogy az eszközök és az erők ilyen nagymérvű aránytalansága mellett az ellenzék s különösen a balközép-párt teljesen meg nem semmisült. A kormánypárt a leghevesebben a balközéppárt ellen

küzdött s bizony csak a választók elvszilárdóságának lehet tulajdonítani, hogy a kormánypártnak a balközép-párt teljes megsemmisítésére irányzott törekvése nem sikerült. Az elmúlt országgyűlés tartama alatt a kormánypárt ellen a balközép-párt fejtette ki a legerélyesebb és a leghatékonyabb küzdelmet, azonkívül Tóth Vilmos belügyminiszter szeretne volna ezen a párton megbosszulni az általa beterveztett választási törvényjavaslat agyonbeszélését, de a nagy Alföld, Dunántúl, különösen Somogy vármegye és a Székelyföld magyar lakossága meghiúsították a kormány és különösen a belügyminiszter ebbeli törekvését s az ország ezen részein a kerületek túlnyomó nagy többségében balközéppárti képviselőket választottak. Azokban a kerületekben sem az erőszak, sem a kormány nagy hatalma és sokszoros részlehajló intézkedése, sem a nagy bankóhullás, a kormánypárt által üzött vesztegetések nem voltak képesek a választók többségét eltántorítani a balközép-párt zászlói alól.

A kormánypárt az itt csak röviden jelzett eljárási módokat alkalmazta valamennyi balközéppárti jelölttel szemben. A helyzet megvilágítására csak a magam megválasztását, tehát csak azt az egyetlen esetet említem meg, a melynek részleteiről biztos tudomásom van. Én, a balközéppárti jelölt, egy egyszerű vidéki orvos voltam, a kormánypárt fellejtette ellenem a közéletnek egy régi, országosan ismert tekintélyét, Bartal Györgyöt, a későbbi földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztert. A főispán, a királyi törvényszék minden lehetőt elkövetett Bartal György mellett és az én megválasztásom ellen, azonkívül a kormánypárt elköltött 40.000 forintnál többet ellenjelöltem érdekében; én még ha akartam volna is, nem költöttem, mert akkor is szegény voltam csakúgy, mint most, akkor is a mindennapi munkámmal kerestem meg a mindennapi kenyeremet. És ennek a nagyon különböző fegyverekkel megvívott küzdelemnek az lett az eredménye, hogy a 4195 választó közül megvették, a ki csak megvehető volt s ezen

az uton kapott Bartal 1700 szavazatot, reám pedig leszavazott ingyen, etetés, itatás, vesztegetés nélkül 2163 választó.

Főbb vonásaiban ilyen volt akkor valamennyi megválasztott balközéppárti képviselő választási küzdelme. A választásoknál a kormánypárti választási elnökök még durvább eseteket is produkáltak, nyílt erőszakosságokat is követtek el. Ilyen volt a Pilaszonovits József esete, a hol a Pilaszonovitsra adott szavazatot átírták az ellenjelöltre, a kormánypárti Vojnits Lukács javára és így hozták ki a kormánypárti jelölt többségét. Ilyen volt az Ugron Gábor és Orbán Balázs esete, midőn a választási elnök nem adta ki a választási jegyzőkönyvet a megválasztott ellenzéki képviselőknek. Annyi bizonyos, hogy olyan erőszakos és olyan féktelen vesztegetésekkel összekötött választás azóta sem volt. Az a híres 1896-iki Bánffy-féle választás is legfeljebb csak gyenge utánczata volt az 1872-iki általános választásoknak.

A pártok egymáshoz való viszonya az országgyűlés elején.

Ezen nagyon zajos és az ellenzék temérdek sérelmével történt általános választások után jött össze az 1872-iki országgyűlés. A helyzetet, az ellenzék elkeseredését némileg enyhítette az, hogy a választások június végén és július első napjaiban történtek, az országgyűlés pedig csak szeptember 3-ikára volt összehívva. Az így eltelt két hónapi időköz alatt a választások hevében, a kormánypárt választási visszaélései által felzaklatott kedélyek némileg csillapultak és a pártok nem viseltettek egymás iránt azzal a heves gyűlölködéssel, a mit a választási campagne alatt tapasztalt kormánypárti erőszakosságok támasztottak az ellenzéki pártokhoz tartozó képviselőknek, különösen egyes hevesebb tagjainál. Így a némileg megcsillapult kedélyekkel a képviselőház és a képviselők együttműködése annyival inkább lehetővé vált, mert végre is a megválasztott ellenzéki képviselők a választás alkalmával legyőzték a kormánypárt minden erőszakosságát, azok pedig, a

kik az ilyen erőszakosságok folytán a választásnál kisebbségben maradtak, nem voltak a képviselőház tagjai.

Mindazonáltal az országgyűlés elején a kormánypárt és az ellenzék tagjai egyénileg is igen tartózkodók voltak egymás iránt és különösen azok az ellenzéki képviselők, a kik ellen a kormánypárt és a kormány megbízottjai nagyobb mérvű erőszakosságokat követtek el, az egész kormánypártot nem politikai ellenfélnek, hanem valóságos ellenségnek tekintették. Az ilyen felfogás azonban nagyon otthonos volt a kormánypártban is, különösen a kormánypárt hevesebb vérmérsékletű tagjai között. Feltartották és táplálták ezt a hangulatot a pártok lapjai is. A «Pesti Napló» és a «Reform» kormánypárti lapok állandóan úgy írtak, a kormány iránt való nagy ragaszkodásukat állandóan olyan tonussal bizonyították, mintha az ellenzék törekvéseinek, vezéreinek és egyes tagjainak lekicsinylésével valami hazafias nagy munkát teljesítenének. Természetes, hogy az «Ellenőr», «A Hon» és a «Magyar Ujság» ellenzéki lapok ezt az irányzatot nem hallgatták agyon s az ellenzék irányzatát, megtámadott vezéreit és tagjait ők is erőlyesen, sokszor hevesen, sőt néha túlhevesen is védelmezték.

Ilyen volt az általános hangulat a képviselők között az országgyűlés összejövetelének idejében. A kormánypártnak voltak olyan tagjai, a kik jóformán kultuszt csináltak abból, életcéljuknak tekintették azt, hogy ők az ellenzék, különösen a balközép vezérférfiainak gyűlöljék, azokat a vezérférfiakat és magát a balközéppártot lekicsinyeljék s ezek között voltak olyanok is, a kik ezt az indulatukat a viszonyok minden megváltozásai közben is holtig megtartották, sőt a kik még ma is élnek, ma sem, tehát azon idők után 36 évvel sem tudták ezt az indulatukat levetkezni. Az ellenzék, különösen a balközép párt vezérei és tagjai heves ellenzékét képezték a többség kormányai ellen, de nem a személyes gyűlölködés alapján, sőt midőn e pártból ilyen irányú vagy ilyen irányúnak

minősíthető kirohanás történt, azt a balközép mint párt nem fedezte.

A választások befejeztével a pártok arányát tekintve, a végeredmény a horvátországi képviselőket nem számítva, következő volt: kormánypárti 242, balközéppárti 116, szélsőbalpárti 38, reformpárti 5. A pártok már az országgyűlés megnyílta előtt pár nappal szervezkedtek. A balközéppárt már szeptember 2-án megtartotta első értekezletét. A függetlenségi párt még egy nappal előbb szervezkedett és az első értekezletében elhatározta, hogy a balközéppártot a függetlenségi párttal való egyesülésre fel fogja szólítani. Ezen határozat értelmében Irányi Dániel és Kállay Ödön mint a függetlenségi párt küldöttjei megjelentek a balközéppárt legelső értekezletén. Irányi Dániel szép beszédben adta elő a függetlenségi párt határozatát és felhívta a balközéppártot, hogy küldjön ki a tagjai közül egy bizottságot, mely a függetlenségi párt kiküldendő tagjaival tanácskozva, egy olyan közös programot állapítson meg, a melynek alapján a balközéppárt és a függetlenségi párt közös és egyöntetű működésre egyesülne.

Tisza Kálmán igen udvariasan felelt a felhívásra és kijelentette, hogy miután a párt még nincs szervezkedve, a párt mint ilyen, a szives és hazafias felhívásra írásban fog felelni. Irányi és Kállay Ödön még hosszabban maradtak közöttünk. Elbeszélgettünk és a balközéppárt hevesebb gondolkozású tagjai között sokan rokonszenveztek a függetlenségi párttal való egyesülés gondolatával. Kállay Ödönt, ezt a leghatározottabban radikális gondolkozású férfiút már régebb idő óta ismertem. Tíz év előtt az egykori határozati párt legintransigensebb tagjai által feltartott «Jövő» című lapnak állandó munkatársa voltam, a szerkesztő Kövér Lajos betegsége alatt a szerkesztői teendőket is én végeztem ezen lap intéző bizottságának tagjaival: Kállay Ödönnel, Vidats Jánossal és Csernovits Péterrel. Ezen régi ismeretség alapján hosszan elbeszélgettünk azokról az elmúlt időkről, mely beszél-

getést csak azért említtem itt meg, hogy leírhattam Kállay Ödönnek egy az ő abszolút radikális gondolkozását jellemző nyilatkozatát. Egyikőnk azt mondta, hogy mi ha külön pártban leszünk is, iparkodunk a szabadelvűség, a radikális gondolkozás terén öt utolérni. Erre Kállay Ödön azt felelte:

— Engem, barátim, ezen a téren nem értek utol, mert mikor ti ott lestek, a hol én most vagyok, akkor én már egy dülőfölddel megint előbbre leszek. Az én gondolkozásom végső célpontja: a szent világszabadság.

Ilyen ember volt a derék Kállay Ödön. Az ő intransigens politikai elvszilárdsága és erős agyrendszere megbirta az ilyen messze időkre ható nagy gondolatot, magasztos gondolkozást.

A függetlenségi párt felhívására a balközéppárt, mingyárt megalakulása után, az első értekezletéből írásban felele és a felhívás udvarias megköszönése után kijelentette, hogy miután a balközéppárt az 1867-ben megállapított programjához továbbra is ragaszkodik, a közös program felállítását lehetetlennek tartja. Ezzel vége szakadt a függetlenségi és a balközéppárt között létre jöhető minden tervezetésnek. Ez a két ellenzéki párt a kormány ellen mindig együtt szavazott, de nagyon sok kérdésben határozottan különböző irányban működött. Az együttszavazás is mindig spontán keletkezett. Összebeszélés vagy együttes cselekvésre való előleges megállapodás soha sem volt a két párt között.

A balközéppárt szeptember 7-én tartotta szervezkedő első értekezletét. Pártelnökké Ghyczy Kálmánt egyhangú lelkesedéssel megválasztotta, a ki az elnökséget azonnal elfoglalta és váratlanul nagy székfoglaló beszédet tartott. Ez a székfoglaló beszéd országszerte nagy hatást idézett elő és valóságos politikai eseménynyé fejlődött.

Ghyczy Kálmán mindenekfelett az ország nehéz pénzügyi viszonyai miatt aggódó politikus volt. Egyénileg, a saját szerény háztartásában is a takarékoság, a helyes gazdálkodás elvei szerint osztotta be a jövedel-

mét s ámbár nem tartozott az úgynevezett gazdag emberek közé, sem zsugori fősvénynek nem lehetett őt mondani, azért mégis egész élete sorját úgy vezette, hogy úgy magánbeszélgetésben többször említette, hogy őt is érték különféle sorscsapások, de azért életében sohasem volt adóssága s azt hiszi, hogy egy olyan ember, a kinek adóssága van, egy éjjel sem tud nyugodtan aludni.

Ilyen volt a gondolkozása az egyes egyén magánéletéről és ezt a felfogását átvitte a politikai működése körébe is. Látta az ország zilált pénzügyi viszonyait. A képviselőház pénzügyi bizottságának állandóan, minden országgyűlés alatt tagja volt és a minden irányban felmerülő új beruházásokat nem azért ellenezte, nem azért helytelenítette, mintha a haladásnak, az ország közviszonyai fokozatos fejlesztésének elvi ellensége volt volna, hanem mikor látta, hogy az évenként megújuló deficitet mindig csak drága államkölcsonnel lehet kiegyenlíteni, akkor azt tartotta, hogy legalább is mérsékelni kell a beruházásokat, nehogy a beruházások egészen tönkre tegyék az ország hitelét. E tekintetben Ghyczy Kálmán nem ment annyira, mint a takarékoságban őt még sokszorosán felülmúló, közmondásosan fősvény Zsedényi Ede. A kormánypart ezen előkelő tagja különösen azt nem tudta megérteni, hogy mikor ő az ő szepességi, tehát a Kárpátokban fekvő kis birtokát is úgy kezeli, hogy abból évenként megfelelő tisztességes jövedelme van, akkor hogy történhetik az, hogy a valóságos Kanaan-földje mezőhegyesi, kisbéri, bábolnai óriási állambirtokokból évről-évre nincs jövedelem, mert a befolyó jövedelmeket felemészti az ezen birtokon tartott méntelepek. Így azután a képviselőház pénzügyi bizottságában is Ghyczy Kálmán és Zsedényi Ede voltak a mérséklő elemek; a költségvetési vitákban is ők hangzottak legerősebben és mindig következetesen a szigorú takarékoság szükséges voltát.

A Ghyczy Kálmán ama híres elnöki székfoglaló beszédjének is az ország zilált pénzügyi viszonyai felett való aggodalom képezte

nemcsak alapgondolatát, de egyszersmind valódi indokát is. Súlyosnak tartja az ország közjogi kötelezettségeit, a quotát és a közös adósságokhoz való hozzájárulás összegét, de nézete szerint ezen egyhamar változtatni nem lehet s hogy az ország ezen kötelezettségeknek megfelelhessen, szükségesnek tartja Magyarország pénzügyi és közgazdasági függetlenségét, az önálló magyar bank és a külön vámterület felállítását. A külügyek és a közös pénzügy kezelésére a közös minisztereket elfogadja s ezen két közös miniszter parlamenti ellenőrzésére a delegációkat alkalmasnak tartva, e tekintetben a 67-iki kiegyezésnek ide vonatkozó részleteit elfogadja, de már a hadügyet az egységes vezérlés és vezénylés meghagyásával akként vélné újra szervezni, hogy a hadsereg magyar része egészen a magyar kormány és a magyar törvényhozás rendelkezése alatt álljon. Ezeket az alapgondolatokat tüzetes indokolással adta elő székfoglaló beszédjében Ghyczy Kálmán és felhívta a balközéppártot, hogy a 67-iki kiegyezés említett részeit elfogadva, egyesüljön a kormánypart «jobb elemeivel» és így egyesült erővel iparkodjanak az országot a mai ügy politikai, valamint különösen pénzügyi tekintetben nehéz helyzetéből kimenteni.

Ghyczy Kálmánnak ez a beszédje a balközéppárt több tagjánál erős visszatetszést okozott. Különösen a legközelebb megválasztott, tehát egészen új képviselőket nagyon meglepte ez a beszéd. Ezek csak pár hónap előtt küzdötték meg a kormányparttal azt az erős választási harczukat, melynek az ő részükről a fő jelszavak a 67-iki kiegyezés ellen irányultak és most itt a párt első szervezkedése, első értekezlete alkalmával a párt egyik vezére azt indítványozza, hogy a választások alkalmával sok nyilvános beszédben erősen bírálta, erősen kárhoztatott «közösügyes» 67-iki kiegyezésnek igen nevezetes tételeit a párt fogadja el. Ez a visszatetszés nagyon felismerhető kifejezést nyert azon általános hallgatásban, a helyeslésnek, éljenzésnek teljes hiányában, mely Ghyczy beszédjét kö-

vette. A nagy csendben Tisza Kálmán állt fel szólásra és méltányolva Ghyczy hazafias aggodalmait, figyelmeztette őt arra, hogy a kormánypárt kebelében ilyen irányban semminémű hajlandóság sem mutatkozik s ennél fogva e felszólalás tárgyában akár pro, akár kontra határozatot hozni teljesen céltalan volna s ennél fogva a felszólalást a jogosult és indokolt hazafiúi aggodalom eredményének tekinti, de annak tárgyalását nem tartja szükségesnek.

Tisza Kálmán ezen felszólalását a pártértekezlet helyesléssel fogadta s ezzel Ghyczy beszédjének tartalma felett mindenki napirendre tért; maga Ghyczy is egész nyugodtan vezette tovább a párt ezen első értekezletét.

Ámde a lapok nem így gondolkoztak. Ők nem tértek Ghyczy beszédje felett napirendre, hanem a függetlenségi «Magyar Ujság» áru-lást, elvfeladást látott azon beszédben; a balközépi «A Hon» Jókai lapja egészen a Tisza felszólalása értelmében nyilatkozott; a szintén balközéppárti «Ellenőr» Csernátorny lapja nagyon kiméletesen nyilatkozott Ghyczy beszédjéről s a kérdés fejtegetésével azon eredményre jutott, hogy a pártalakulást Ghyczy fuzió alakjában gondolja, Csernátorny pedig koalíció alakjában tartaná üdvösnek. Csernátorny kijelenti, hogy a balközépet programjának közjogi pontjai nem akadályozhatják a kormányvállalásban. Ide vonatkozólag azt írta az «Ellenőr»-ben: «Pártunknak ki kellene mondani, hogy Magyarország önkormányzati jogainak teljes érvényesítése (a közjogi követelések) nélkül nemzetünk nem lesz elégedett soha; de az alkotmány határai között működő ellenzék a közigazgatás és államgazdálkodás nagy céljainak sürgetős szempontjából vállalkozhatik a kormányzásra ama jogok érvényesíthetésének alkalmas ideje előtt is, mihelyt irányában a képviselőház többségének érzelme s Ő Felségének bizalma megnyilatkozik». Ebben az irányban ez volt a balközéppárt részéről az első ilyenemű nyilatkozat. A kormánypárti «Reform» Lónyai miniszterelnök lapja csak röviden foglalkozott a kér-

déssel; de a szintén kormánypárti «Pesti Napló» több számban tárgyalja Ghyczy beszédjét; annak első hatása alatt szeptember 9-én még igen röviden letárgyalja a kérdést s azt mondja: «Élhetetlen többség lenne az, mely saját kormányát a kisebbség által hagyná megbuktatni. És mi ok lenne arra, hogy a többség Lónyayt most megbuktassa, mikor az ország bizalma a többség iránt növeltet». De már a szeptember 13-iki számjában nagy vezércikkben foglalkozik a kérdéssel. Nagyon helyesli Ghyczy beszédjének azon részeit, mely a 67-iki kiegyezéshez való közeledés; de már a beszédnek a hadsereg-re vonatkozó részére azt mondja: «Ghyczy a hadsereget kétfelé akarja osztani. Ez Ghyczyt a Deák-párttól elkülöníti. Ebben a Deák-párt nem engedhet».

Úgy hiszem, az itt röviden elmondottakból meg lehet itélni azt, hogy az országgyűlés elején minő volt a pártoknak egymáshoz való viszonya.

(Folytatjuk.)

Dr. OLÁH GYULA.

A német egység.

A mult év októberében tették ravatalra Frigyes bádeni nagyherceget, nemcsak alattvalói, hanem az egész nagy német birodalom lakosságának igaz fájdalmára. Az elhunyt nagyherceg Németország legnépszerűbb fejedelmei közé tartozott; hálásan fogja őrizni emlékét az egész német nemzet, a mint őrizi mindazokét, kik az új egységes német birodalom megalapítói voltak. A megboldogult badeni nagyherceg pedig a német egység egyik legbuzgóbb apostola volt. Önzetlen politikájával nagyon kezére járt Bismarcknak, hogy legyőzze a délnémet államoknak az éjszagnémet szövetségtől való húzódozását. Őt igazán a német egység eszméje lelkesítette, s a küzdelemből, mely a német egységért folyt, áttallott volna bármely előnyt s a maga részére elfogadni. A császárság kikiáltásánál is főszerepet játszott. Ő volt az, a ki 1871 január 18-án a napkirály versaillesi

palotájának tükörtermében először kiáltotta: éljen Vilmos császár; s ezzel forma szerint is rátette a koronát a német egységért küzdő két emberöltő munkásságára.

Mennyi küzdelem s komoly törekvés koronája volt ez a versaillesi ünnep!

A régi németrómai szent birodalom megdőlése után maga Ausztria sem gondolt arra, hogy a birodalmi egységnek habár csak külső látszatát is föltámassza. Midőn Napoleon nagy tragédiájának utolsó fölvonása is lejátszódott, a bécsi kongresszus próbálkozott Európa képét ismét a régi formák szerint mintázni. A német államokat is igyekeztek valami egységbe tákolni, s az 1815. évi június 8-iki szövetségakta a 39 német állam között szövetséget hozott létre. Ámde a szövetséges államok souverainitásukból egy hajszálnyit sem engedtek, s így e szövetség nagyon messze maradt attól, a mit az egységes állam fogalmán értünk. Nem is elégítette ki ez a forma a német szellem legfőbb zászlóvivőit, a kik már ekkor kezdték a német egységet hirdetni. Már ettől az időtől kezdődik a munka a német egység megállapítására, azonban két emberöltő munkája kellett hozzá, míg az egység szelleme minden lélekbe behatolt. Mert ha a mai egységes német birodalom abban az alakjában, a mint ma előttünk áll, egy lángeszű államférfi alkotása is, ő mégis csak betetőzte azoknak a nem politikai, hanem társadalmi téren működő szellemi előharczosoknak művét, a kik a német egység szellemét a lelkekbe plántálták. Végre is a mai Németországnak nem az 1870-iki birodalmi alkotmánytörvény az alapja, hanem a minden egyes német lelkében élő egység és összetartás szelleme.

A mai egységes német birodalom a XIX. században fölmerült nemzetiségi eszme alkotása; még pedig ennek az eszmének a legnagyobb alkotása. Ez eszme működését látjuk a fejlődés s megalakulás minden fázisában.

A XIX. század második évtizede óta már számos jelenség mutatja a németek nemzeti egység felé való törekvését. A múlt század hatvanas éveiben az egység szelleme már

rég élt, de a német viszonyok annyira össze voltak bonyolítva, hogy a kibontással bibelődni eredménytelen fáradságnak látszott. A német kérdés Gordiusi csomó volt, a melyet megoldani nem, csak kettévágni lehetett. Csakhogy egy Bismarck kellett hozzá, a ki ezt fölismerje s megtenni is legyen elegendő ereje és bátorsága.

Ma mintegy madártávlatból nézve a dolgokat, könnyen megértjük, hogy Ausztria és Poroszország egy egységes birodalomban meg nem férhettek. Hiszen mind a kettő vezér akart lenni, egyiknek tehát ki kellett válnia. Arra azonban egyelőre még gondolni sem mert senki, hogy egy egységes német birodalom Ausztria kizárásával alakuljon meg, s hogy az új birodalomnak ne a Habsburg-ház álljon az élén, sőt teljesen ki legyen zárva belőle az a dynastia, mely évszázadokon keresztül át volt a némettség vezére. S mégis az a megoldás, a melyet Bismarck megtalált, tulajdonképpen a tények kérlelhetetlen logikájából következett. Csakhogy persze az megint a nagy államférfi érdeme, hogy a tényeket helyesen ismerte föl, s következményeik levonásától nem riadt vissza.

Lehetetlenség volt az, hogy egy oly korszakban, a mely a nemzetiségi eszme jegyében él, s midőn az államok alakulásában ez eszme törvényei valósulnak meg, a német államcsoportban egy oly állam játsza a vezérszerepet, mely a maga belső minősülése szerint tulajdonképpen csak részben, még pedig csak kisebb részben német; a melyre a némettség csak kívülről van rákenve, de a melyben a nem német elemek túlnyomóak. Hogy lehetett volna egy olyan állam a némettség vezére, melyben a német elem a lakosságnak egy harmadát sem éri el egészen. Hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy a német hegemoniáért való küzdelem korában Ausztria volt mindaz, ami ma Ausztria és Magyarország; sőt az olaszországi birtokokkal még több.

A míg az osztrák császárok alatt élő népekben a nemzetiségi eszme nem működött, s míg a különböző népek faji különletüknek

tudatára nem ébredtek, addig Ausztria elég hatalmas volt ahhoz, hogy a magyar nemzeti törekvéseket megbénítsa, s ezzel kifelé egy nagy hatalmas egységes monarchiaként tűnjék fel, mely határozottan német jelleget viselt magán. A XIX. század második felében azonban a helyzet megváltozott.

A Habsburgház midőn különböző nem német államokat lánczolt magához, azt hitte, hogy ezzel hatalmát s a német birodalomban való állását szilárdítja meg, pedig tulajdonképpen kirekesztette magát belőle. A mint a Habsburg házát uraló államsorozatban a nemzetiségi eszme egyre erősebben kezdett kifelé is nyilvánulni, s ezáltal a német elemet azok közé a korlátok közé igyekezett szorítani, a mely természetes állapotának s számarányának megfelel: kitünt, hogy Ausztria tulajdonképpen nem német állam. A német államok szövetségében tehát helye nem lehet, még kevésbé lehet a szövetség feje. Ám a németek vágyát a szövetség nem elégítette ki; ők nem sok kis souverain államból alakuló szövetséget akartak, hanem egy egységes német birodalmat. Még inkább lehetetlen az — ha a dynastikus érdekekben ütköző ellentéteket nem is tekintjük — hogy Ausztria, illetőleg mind az, a mit ezen a néven 1867-ig értettek, a maga különböző népelemeivel beleolvadjon az egységes német birodalomba. A német nemzetiségi törekvés csak odáig hatott, hogy a német nemzetiségűeket egyesítse, de egyáltalában nem törekedett arra, hogy fölvegyen magába legalább húsz milliónyi olyan elemet, a melynek a német államban semmi keresni valója sincs. A német nemzetet ez csak gyöngítette volna.

A német hegemoniáért való küzdelmet tehát az döntötte el, hogy a 60-as évek Ausztriája lélek szerint tulajdonképpen nem volt német állam. Ez adta a kulcsot Bismarck kezébe a német kérdés megoldásához.

I.

A német egység megalapításának kiinduló pontjául a dán kérdést tekinthetjük. Schleswig-Holstein egyesített két német herczegség,

a német szövetség tagja, 1460 óta personális unióban állt Dániával. VII. Frigyes dán király 1863-ban elhunyt, s utána ugyanazon uralkodó háznak, melyből ő is származott, Holstein-Sonderburgi ága számára nyílt meg az öröklés. A Holstein-Sonderburgi ágnek két ága volt, az idősebbik Augustenburgi és a fiatalabb Glücksburgi ág. Az Augustenburgi ág várományosa Keresztély Frigyes Ágost az 1850-iki londoni egyezményben öröklési jogáról lemondott, s így VII. Frigyes halála után a Holstein-Sonderburgi ág fiatalabb, Glücksburgi ágából származó XI. Keresztély örökölte a dán koronát. Az Augustenburgi ágból származó Keresztély Frigyes Ágost fia, Frigyes azonban atyjának a londoni egyezménybe foglalt trónlemondását magára nézve kötelezőnek nem ismerte el, mert ő e szerződés megkötésekor már nagykorú volt, s így az ő kifejezett hozzájárulása kellett volna ahhoz, hogy a szerződés őt is kösse. Ezen az alapon 1863 november 16-án VII. Frigyes néven Schleswig-Holstein herczegévé kiáltotta ki magát. Az ő álláspontját s törekvését támogatták Schleswig és Holstein herczegségek, sőt maga a német szövetséggyűlés is. A londoni egyezményt azonban Ausztria és Poroszország is aláírta s mindkét állam kötve érezte magát általa s épen ezért a szövetséggyűlésben óvakodtak a trónöröklés kérdésében nyilatkozni.

Mindkét államnak volt a hallgatásra különösebb oka is. Ausztria azért ragaszkodott a londoni egyezményhez, mert nem akart példát szolgáltatni arra, hogy a népakarat érvényesüljön a hatalmak megállapodásával szemben, s nem akart alkalmat adni III. Napoleonnak egy nemzetközi kongresszus összehívásához, amihez Napoleon már kezdte az utat egyengetni, ha a londoni egyezményt egyszerűen figyelmen kívül hagyják a hatalmak. Egy nemzetközi kongresszustól s a népakarat érvényesülésétől pedig főleg itáliai birtokait féltette Ausztria.

Poroszország meg azért hallgatott, mert azt várta, hogy Dánia szegje meg a londoni egyezményt, hogy Dánia szolgáltassa a casus

bellit. A dán kormány ugyanis egy olyan alkotmányreform életbeléptetésén munkálkodott, mely világosan beleütközött a londoni egyezménybe. Főleg azonban azért nem akart a trónöröklés kérdésében nyilatkozni, mert Bismarcknak már akkor határozott szándéka volt az, hogy ha Schleswig-Holsteint Dániától elhódítják, Poroszországba fogja a herczegségeket bekebeleztetni. Ennek a lehetőségét nem akarta bevágni azzal, hogy VIII. Frigyes érdekében bárminő nyilatkozatot tegyen.

Dánia csakhamar meg is adta a kívánt alkalmat a beavatkozásra. Még 1863-ban csakugyan létrejött a tervezett alkotmányreform, melylyel Schleswiget egészen bekebelezte volna. Ez a londoni egyezmény világos megsértése volt.

A nemzeti lelkesedés, a mely a szövetséggyűlést hatalmában tartotta a porosz parlamenten is erőt vett, s roppant élesen támadták Bismarckot, a miért vonakodott a népakaratnak engedni s nem akarta Augustenburgi Frigyeset fegyveres erővel Schleswig-Holstein trónjára ültetni. A leghevesebb parlamenti küzdelmeinek egyike volt ez, a mit ekkor a vaskancellárnak végig kellett küzdenie. A küzdelem mindkét részről porosz kiméletlenséggel folyt, s midőn Virchow egy beszédében, melyben Bismarckot élesen támadta, annak az óhajának adott kifejezést, vajha a miniszterelnök is oly elismert hírnévnek örvendene a diplomaták közt, mint ő (Virchow) a maga kartársai közt, Bismarck sem maradt adós a felelettel» . . . Én úgy találom, hogy a tisztelt előttem szólónak a politikához egyáltalában nincs tehetsége. Igaz, hogy a politikai belátás más országokban sincs előbbre, mint minálunk, de más parlamentekben mégis ritkábban lehet találni a politikai nézetek ilyen határozott kifejezését a tudatlanság ekkora fokával párosulva mint minálunk. «Bismarck egész politikájára roppant jellemző az a szivósság, a melylyel álláspontjához ragaszkodott a dán kérdésben. A ki vele szembe mert szállni, az súlyosan érezte hatalmas ökle csapásait, s embernek köllött lennie a talpán,

a kit e csapások össze nem törtek. Bismarck a maga akarata mellett más akaratot, vagy csak véleményt soha sem tűrt. Bukását is ez okozta. I. Vilmos császár mindig meghajolt a kancellár akarata előtt. A agg császár erélyes unokája azonban maga akart uralkodni, s nem akart báb lenni Bismarck kezében. Bismarck ismerte nagyságát s értékét s 1888-ban az ő nagy egyénisége már nem tudott új formákhoz idomulni. Az új császárnak kellett volna ő hozzá simulnia, másképp egyetértés nem volt képzelhető. Ehhez azonban II. Vilmos kissé határozott egyéniség volt már akkor is.

III. Napoleon minden erejével arra törekedett s nem siker nélkül, hogy a német szövetség közép és kis államaiban egy nemzetközi konferenciához hangulatot keltsen. Napoleonnak ez a politikája még szorosabbra fűzte a két német nagyhatalom egyetértését a dán kérdés tárgyában. Ausztria belátta, hogy a Napoleon tervezte nemzetközi konferenciát csak úgy hiúsíthatja meg, ha Poroszországgal teljesen egyetértőleg jár el. 1864 január 16-án oly egyezés jött létre Ausztria és Poroszország közt, hogy követelni fogják az új alkotmánynak, melylyel Schleswiget Dániába bekebelezte, két nap alatt való felfüggesztését. Ha pedig fegyveres beavatkozásra kerül a sor, egyetértőleg fognak eljárni s Schleswig-Holstein herczegségek korábbi sorsa fölött s a trónöröklés kérdésében is csak egyetértőleg fognak intézkedni.

Ezzel a külsőleg keveset mondó formulával Bismarck Poroszországnak nevezte meg a herczegségeket. Ő ugyanis úgy számított, hogy Ausztria hozzájárulását a bekebelezéshez nem lesz nehéz kieszközölni, ha ellenszolgáltatásul biztosítja Ausztriának Velenczét s szabad kezet enged neki a keleten. Hogy később mégis kenyértörésre fogja vinni a dolgot az osztrák diplomacia rövidlátósága, azt Bismarck akkor még nem láthatta.

A köztük létrejött megállapodáshoz képest Poroszország és Ausztria azt indítványozta a szövetséggyűlésben, hogy szólítsa föl a szövetség Dániát az új alkotmány felfüggeszté-

sére, s ha a kívánságnak nem tesz eleget, szállják meg Schleswig-Holstein herczegséget. A többség az indítvány ellen szavazott. Erre Poroszország és Ausztria kijelentette, hogy ők mint a kik a londoni egyezményt szintén aláírták, tekintettel az ügy sürgős voltára a szövetség jogainak a megvédését maguk veszik a kezökbe. Hiába emeltek ez ellen óvást a többi államok, melyek csak most látták, hogy a két nagyhatalom hogy kijátszotta őket, a fölszólítás mégis elment a dán királyhoz. Dánia január 18-án elutasító választ adott s január 19-én már megkezdődött a poroszok bevonulása Schleswig-Holstein herczegségekbe. Az osztrák csapatoknak Boroszlón és Berlinen át kellett vonulniok, mert Bajorország és Szászország duzzogását azzal fejezte ki, hogy nem engedte az osztrák csapatokat területén átvonulni.

Dánia midőn háborúra juttatta a dolgot Poroszországgal és Ausztriával, főleg Svédország és Anglia segítségére számított. Angliában a közvélemény élénken nyilatkozott Dánia mellett, a hivatalos Angolország azonban nem mozdult meg. Magára hagyatva természetesen, hogy sikeres küzdelmet nem folytathatott a kis Dánia a szövetség két német nagyhatalommal szemben.

A béketárgyalások 1864 augusztus 1-én kezdődtek meg Bécsben, mely főleg Poroszország és Ausztria diplomacia mérközése volt, mert a dán királynak előre ki kellett jelentenie, hogy Schleswig-Holstein herczegségekről az osztrák császár és a porosz király javára lemond.

II.

A közös egyetértéssel való intézkedés a Dániától elhódított két herczegség felett, a mint ezt az 1864 január 16-iki porosz-osztrák egyezmény megállapította, éppen nem ment könnyen. Bismarcknak most is — mint annyiszor — latba kellett vetnie diplomatai lángeszének s egyéniségének egész súlyát, hogy célja felé haladhasson, melynek egyelőre Schleswig-Holstein herczegségeknek Poroszországba való bekebelezése volt a csúcspontja.

A német szövetséggyűlés egész határozottan követelte, hogy Augustenburgi Frigyeset ültessék a herczegségek trónjára, s hogy Schleswig-Holsteinből külön államot alakítsanak. Egymagában véve a szövetséggyűlésnek ez a kívánsága nem sok gondot okozott volna Bismarcknak. Sokkal nehezebb küzdelme volt Ausztriával, mely Augustenburgi Frigyes öröklési jogának elismerésével Schleswig-Holsteinből szintén külön szövetséges államot akart alakítani. Ha voltak is Ausztria e politikájában személyes motívumok — tekintettel Augustenburgi Frigyesre — a fő mozgató erő mégis csak az volt, hogy Poroszországot valamiként elüsse attól, hogy a herczegségeket bekebeleztesse. Ausztria e politikája könnyen érthető, hogy tudniillik a vetélytárs erősödését meg akarta akadályozni. Mégis ha az egész helyzetet magunk előtt látjuk, ezt a politikát — a császári udvar szempontjából — némileg szűklátókörűnek kell itélnünk. A Dánia ellen közösen viselt háború alkalmat nyújtott a két nagy hatalomnak arra, hogy egymás haderejét megismerje. A poroszok nem is mulasztották el az alkalmat. Ausztriának is látnia kellett volna, hogy amíg hadseregét újra nem szervezi, Poroszországgal, meg nem vívhat. A háborút pedig könnyen elkerülhette volna. Az az ellenérték, a mit Bismarck Schleswig-Holsteinért kínált, nagyon is felért azzal, a miről Ausztria lemondott volna a herczegségek átengedésével. Velenceze birtokát, szabad kezet a keleten, s a pragmatica sanctio föltétlen biztosítását — a min ők az államegységet értették — kínálta Bismarck cserébe a herczegségekért. Ausztria nem fogadta el.

Nekünk magyaroknak nincs okunk panaszkodnunk Ausztria e politikáján, mert hiszen az 1867. évi kiegyezést Königrätz nélkül aligha lehetett volna megcsinálni, legalább is 67-ben még nem. Mert hiszen ha igaz is az, hogy az alkotmányunk visszaállítása nem a más államok érdekei szerint alakuló külpolitikai helyzet ügyes kihasználásának volt az eredménye, hanem annak az eltiporhatatlan nemzeti életerőnek, melyet ha a száza-

dok küzdelme nem tudott megörölni, annál kevésbé volt képes egy pár esztendei osztrák zsarnokoskodás: a kiegyezés időpontjára mégis döntő súlya volt az európai helyzetnek.

Legjobban nehezítette azonban Bismarck helyzetét, az, hogy a dán kérdésre vonatkozó politikájával odahaza is majdnem elszigetelten állt. Különösen az udvar dolgozott ellene. A trónörökös s felesége határozottan Augustenburgi pártiak voltak s a királyt magát is csak nehezen sikerült Bismarcknak politikája számára megnyerni. Segítségére csak egy ember volt, maga Augustenburgi Frigyes. Ildomtalan agitatorikus viselkedésével, melyel Poroszországot is sértette, ő maga idegenítette el magától Vilmos király jóindulatát, úgy hogy végre Bismarck politikáját elfogadta.

Ausztria sürgetésére 1865 február 22-én közölte Bismarck azokat a föltételeket, melyek alatt beleegyezik Poroszország, hogy Schleswig-Holstein szövetséges állammá alakítsák. E föltételek értelmében Schleswig-Holstein helyzete alig különbözött volna attól, mint ha Poroszországba egyenesen be lett volna kebelezve. Ausztria e föltételeket természetesen nem fogadta el. Most már világos volt, hogy egy porosz-osztrák háború a küszöbön áll s Bismarck kedvezőnek találta az európai helyzetet a háborúhoz. Midőn a feszültség a két állam között már legnagyobb volt, a tizenkettedik órában jött létre a felek közt a gasteini egyezmény, a mely azonban csak ideig-óráig tudta a háború kitörését elhárítani.

A gasteini egyezmény szerint a két hercegség fölött való jogot — a jogközösség további épségben tartása mellett Holsteinre vonatkozólag Ausztria, Schleswigre vonatkozólag pedig Poroszország gyakorolja. Ez végleges megoldás nem lehetett. A háború tehát többé nem volt elkerülhető.

Bismarck diplomatai tevékenysége most főleg oda irányult, hogy a francia császár III. Napoleon semlegességét biztosítsa, továbbá hogy Olaszországgal szövetséget hozzon létre, s hogy háború esetére Olaszország együtt-

működését biztosítsa. Úgy látszik III. Napoleon egész határozott semlegességi nyilatkozatot tett, s vajjon milyen ellenértéket ígért ezért Bismarck, azt biztosan senki sem tudja, valószínű, hogy bizonyos belga területek megszerzéséhez ígért szabad kezet a császárnak. III. Napoleon semlegességét Ausztria is biztosítani akarta, persze ezért is járt valami a császárnak. III. Napoleon teljesen az interduos litigantes elvet igyekezett a maga számára mennél jobban kihasználni. 1866 június 12-én szerződés jött létre a francia és osztrák császár közt, melyben III. Napoleon semlegességet ígért s ennek fejében bizonyos körülmények beálltára Velenczét ígérte Ausztria a császárnak.

E diplomáciai tárgyalások alatt azonban már megindultak a két államban a katonai előkészületek a küszöbön álló mozgósításhoz. A háború Ausztria és Poroszország között most már annyival nehezebben volt elkerülhető, mert most már nem csak Schleswig-Holstein hercegségek sorsa volt az érdekek ütköző pontja, hanem maga a német szövetség kérdése. Bismarck ugyanis oly reformokat akart a szövetség alkotmányán keresztülvenni, mely szerint az Ausztrián kívül való német államok alakítanak egy szövetséget. E szövetségben éjszakon Poroszország, délen pedig Bajorország volna teljes egyenlő joggal a vezető állam. Az ilyen módon előállt egységnek Ausztria német államaihoz való viszonyát külön szövetségi viszony szabályozta volna. Ez azonban még csak terv volt s ezt esetleg háború nélkül is sikerülhetett volna Ausztriának megghiúsítani, mert Bajorország nem nagyon bízott Poroszországban, a kis német államok között pedig Ausztriának mindig erős pártja volt.

1866 június 1-én Ausztria bejelentette a szövetséggyűlésnek, hogy Schleswig-Holstein hercegségek sorsa fölött való döntést a szövetséggyűlés elé terjeszti s a schleswigi rendeket Itzhoeba összehívta. Ez világos megszegése volt a gasteini egyezménynek. Poroszország elsősorban óvást emelt a schleswigi rendek összehívása ellen, majd kijelentette,

hogy a gasteini egyezményt megszüntnek tekinti, s ezáltal a herczegségek együttbirtoklásához való joga visszaéledt. E jog tényleges gyakorolhatása végett porosz csapatok vonultak be Holsteinba — mely Ausztria kormányzatára volt bízva — a nélkül, hogy az osztrák csapatokkal bármi összeütközés vagy ellenségeskedés történt volna. Ausztria Poroszország e lépését szövetségellenesnek jelentette ki, melylyel Poroszország az alkotmány XI. cikkét megsértette. A szövetségi alkotmány szerint egy államnak sincs önvégrehajtó joga, hanem a jelen vitás kérdést is a szövetséggyűlés döntése alá kellett volna Poroszországnak bocsátania. Ausztria a szövetséggyűlésen tett eme panaszával együtt indítványozta, hogy a szövetség összes csapatai — a porosz csapatok kivételével — Poroszország ellen mozgósíttassanak. Hiába tiltakozott Poroszország Ausztria ez indítványa ellen, a szövetséggyűlés június 14-én Ausztria indítványát elfogadta. Ezzel a háború Ausztria és Poroszország közt el volt döntve.

Most nyomult előtérbe az a fontos kérdés, hogy a többi szövetséges állam milyen állást fog elfoglalni a nagyhatalmakkal szemben. A délnémet államok támogatására Ausztria határozottan számított s csalódva kellett látnia, hogy ez államok, ha némi tévovázás után is, mégis semlegesek maradtak. Ebben a testvérháborúban egyik nagyhatalomhoz sem fűzte őket különös érdek. Az éjszaki államok közül Hannover, Hessen és Szászország Ausztriával tartott. A két előbbi alaposan meg is adta az árát, mert a háború szerencsés végétével Poroszország mindkettőt bekebelezte. Szászországot is csak az mentette meg, hogy Ausztria Szászország épségét a béketárgyalásoknál *conditio sine qua non*-ként állította föl. Hannovert és Hessent azonban jóformán maga Poroszország kergette bele a háborúba. Mindenik államtól azt követelte ugyanis, hogy oly szövetséget kössenek vele, mint a minő szövetséges viszonyt akart Bismarck létesíteni Poroszország és Schleswig-Holstein herczegségek közt. A szövetség ez államok külön életének megszűnését jelentette volna.

III.

A formaszerinti hadüzenet 1866 június 17-én történt meg, és július 3-án már megívja a két hadsereg egymással az újabb kor egyik legnagyobb csatáját, s a poroszok rendkívüli erőfeszítés árán megoldják végre a német kérdést Königgrätz csataterén. Mit sem változtat a helyzeten az, hogy Ausztria déli hadserege az olasz harczterén sikeresen működik.

A poroszok győzelme különösen III. Napoleont ejtette gondolkodóba, úgy hogy egy darabig Bismarcknak komolyan kellett azzal a gondolattal foglalkoznia, hogy mitévő legyen, ha a francia interventio III. Napoleon semlegességi nyilatkozata ellenére is bekövetkezik. Eerre az esetre Bismarcknak már csak egy lépése volt, t. i. Magyarországon a pislogó tüzet újra lángra lobbantani, forradalomra kelteni a magyar nemzetet. Ez irányban folytak is már tárgyalások előzőleg Bismarck és a magyar forradalmi párt vezérei közt. Ezer szerencse, hogy a francia császár a háborút nem tartotta Franciaország politikai érdekeivel összeegyeztethetőnek, vagy inkább hogy Franciaország nem volt a háborúra elkészülve, mert hiszen ez volt a francia semlegesség tulajdonképpeni oka.

A königgrätzi csata után azonnal megindultak a tárgyalások fegyverszünet kötésére III. Napoleon jó szolgálatainak igénybevételével. Július 21-én fegyverszünetet kötöttek a felek oly alapon, melyen azután a béketárgyalások megindulhattak.

A béketárgyalások rendkívül nehéz napokat jelentettek Bismarck számára. Nem ugyan az ellenfél tette nehezzé az ő helyzetét, hanem ismét az udvar volt az, melylyel legnehezebben tudta a maga politikáját elfogadtatni. Vilmos király ugyanis sokkal többet akart Ausztriától kicsikarni, mint a mennyit Bismarck szükségesnek látott, s Bismarck politikáját valószínűsárgos árulásnak tekintette. A király nemcsak Hannover és Kurhessen bekebelezését kívánta, hanem Szászországot is, továbbá osztrák Sziléziából s Csehországból egy darabot Porosz-

országához akart csatolni, s abba is alig tudott belenyugodni, hogy nem vonulhat be diadalmas csapatai élén Bécsbe. Semmi sem mutatja jobban, hogy Bismarck milyen magasrangú politikus volt, mint hogy meg tudta tartani a kellő határt s egy lépéssel sem ment túl a szükségesen, s éppen tekintettel a testvéremzetre, hiábavaló sebeket ejteni nem akart. Bismarck gondolt arra, hogy a német egység megalakítása elé III. Napoleon ezek után a sikerek után száz akadályt fog gördíteni s már akkor számolt azzal, hogy esetleg egy francia háborút is végig kell vívniok. Ha most nem tudott volna az udvarnál Ausztria számára olyan békét kierőszakolni, amelyben Ausztria tulajdonképpen semmit sem vesztett, föltétlenül III. Napoleon karjaiba hajtotta volna Ausztriát. Ausztria semlegességét egy esetleges porosz-francia háború esetére csak úgy biztosíthatta, ha a békében Ausztria számára olyan helyzetet teremt, hogy egy esetleges diadalmas háború se legyen Ausztria politikai érdeke. Ezt a messze tekintő politikát nehéz volt a királylyal s környezetével megértetni.

Július 23-án tanácskozás volt, a melyet, tekintettel arra, hogy Bismarck beteg volt s a szobát nem hagyhatta el — nála tartották. Bismarck kifejtette a háború továbbfolytatásának hátrányait és veszélyeit s hogy a békekötéssel sietni kell azért is, hogy III. Napoleonnak ideje ne maradjon Poroszországba belekötöni. A király nem tudott belenyugodni abba, hogy a főbűnös, Ausztria büntetlenül maradjon s ragaszkodott ahhoz, hogy területeket vegyenek el tőle. Mire Bismarck következő szavakkal válaszolt az ő helyzetüket: «Mi nem igazságot szolgáltatni jöttünk, hanem azért, hogy német politikát csináljunk. Ausztria versengése mivelünk egy csöppel sem bűnösebb, mint a mienk ő vele. A mi feladatunk a német nemzeti egységet megteremtteni a porosz király vezetése alatt».

Elképzelhetjük, hogy milyen küzdelmet kellett folytatnia Bismarcknak a maga álláspontja érdekében, mely e szellemóriás aczélidegzetét annyira kimerítette, hogy midőn

hosszú vitatkozás után álláspontjával elszigetelve maradt, fölkel, a szomszéd szobába ment s görcsös zokogásba tört ki. Ebben a kimerült lelki állapotban a lemondásnál sokkal rosszabbra gondolt, az öngyilkosság gondolata hozta kísértésbe, midőn egyszer csak nyílt az ajtó s a trónörökös lépett be rajta. Azt a jelenetet, a mi következett, maga Bismarck így adja elő emlékirataiban: A trónörökös vállamra tette a kezét s így szólt: «Ön tudja, hogy én elleneztem a háborút, ám ön szükségesnek tartotta s viseli érte a felelősséget. Ha most arról van meggyőződve, hogy a célt elértük s békét kell kötnünk, szívesen leszek az Ön segítségére s álláspontját pártfogolom atyámnál.» Ezzel távozott s fölkereste a királyt. Fél óra mulva visszatért s ép oly nyugodt hangon, mint előbb, jelentette, hogy bár nehezen ment, a király mégis elfogadta Bismarck álláspontját.

E beleegyezést a király írásban is megadta, még pedig oly formában, a miből nagyon is kitűnik, mennyire nehezen engedte magát meggyőzni. Bismarck által utoljára benyújtott memorandum szélére ezt jegyezte a király: «Miután miniszterelnököm az ellenséggel szemben cserben hagyott s nem áll módomban őt itt mással helyettesítenem, fiammal tanácskoztam, s mivel ő is miniszterelnököm fölfogásához csatlakozott, legnagyobb fájdalomra abban a kényszerhelyzetbe jutottam, hogy oly fényes győzelem után ily szégyenteljes békét fogadjak el.»

Az előkészítő egyezményt július 28-án írta alá Ferencz József császár, mely szerint Ausztria 20 millió tallér hadi kárpótlást fizet, de területi csunkulást Poroszországgal szemben nem szenved; elismeri a német szövetség föloszlását s Poroszország jogát arra, hogy Ausztria kizárásával új szövetséget alakítson, s a Majnától éjszakra fekvő államokhoz való viszonyát legjobb belátása szerint rendezze és hogy Schleswig-Holsteint bekebelezze. Ezen az alapon jött létre 1866 augusztus 21-én a prágai béke.

(Befejező közlemény következik.) Dr. KOÓS ZOLTÁN.

Színházi szemle.

Föl kell jegyeznünk, hogy a hivatalosan a Döbrentei-térre tervezett ideiglenes Nemzeti és állandónak szánt budai színház plánuma dolgában — utolsó cikkünk megjelenése óta — szórul-szóra minden úgy történt, a mint azt annak idején röviden kifejtettük. Semmi sem volt könnyebb dolog a világon, mint előre való megjósolása a budaiak elégedetlenségének, kik a hivatalos terv ellen azóta egyhangúlag állást foglaltak és némi szenvedélyességgel, de minden irányban kétségtelen helyességgel és talpraesett logikával szegről-végre alaposan megindokolták, hogy miért nem alkalmas nekik a Döbrentei-tér és miért alkalmas — sőt egyedül alkalmas — a Horváth-kert, melyben most a nyári szinkör áll s mely kitűnő centralis fekvésénél fogva a budai oldal bármely pontjáról legkönnyebben megközelíthető.

Bizonyos, hogy ebben a kérdésben ez a döntő szempont. A nyári szinkört annak idején nem ok nélkül építették a Horváth-kertbe. A ki oda tervezte, az nemcsak a központi fekvés előnyeivel, de színházjáró közönségünk páratlan kényelemszeretetével is tisztában volt. Tudta, hogy kényelmesebb közönség nincs sehol a világon, mint a mienk. Nincs az a jeles szindarab, vagy jeles színész, a kinek kedvéért ez a közönség valamelyes kényelmetlenségnek tenné ki magát — ha színész és szindarab, a mint mondani szokás, a «mienk». Más — ha idegen. Külföldről ide szállított színházi «extra» élvezet kedvéért e máskülönb tizenhárompróbás ázsiai kényelmet gyakorló közönség természetesen bárhová elvándorol és bármily alkalmatlanságot is szívesen elszenved, ha arról van szó, hogy ez extra produkciónál jelen lehessen, s az átlagnál magasabb műveltségével hathatósan tüntethessen. A mi azonban a mienk, azt olyan helyen és olyan színházban kell neki szervirozni, a mely ellen isteni lustasága nem tiltakozik. Szó sem lehet tehát róla, hogy pl. a Vár, vagy a Krisztinaváros publikuma elvándoroljon a távoli Döbrentei-térre emelendő új szin-

házba, s azt napról-napra bár oly mértékben megtöltse, hogy a kiadások egy része megtérüljön. Arról pedig már éppen beszélni sem lehet, hogy a pesti oldal közönsége keresse föl ez új színházban a Nemzeti Színház előadásait a latyakos őszi, vagy a hófúvásos, hideg téli időkben, bepréselve a villamos kocsik kalitkáiba, fagyoskodva, fázva, ruhát rongálva, náthát, rheumát, esetleg még komolyabb bajokat szerezve a hidakon való átkelés alkalmával — a visszajövetel téli gyönyöreiről nem is emlékezzék. A hivatalos terv megpendítői tehát rosszul számítanak, s közönségünk pszichológiáját még távoli körvonalaiiban sem ismerik.

Lehetséges azonban, hogy a hivatalos tervet, talán éppen ezért, végre fogják hajtani; nálunk többnyire az szokott keresztülmenni, a minek helytelenségéről a hozzáértők meg vannak győződve, mivel azonban e hozzáértők sem nem hivatalos személyek, sem nem dr. jurisok: véleményüket döntő helyen csak a legritkább esetben szokták figyelembe venni. Nálunk ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot, csikótelepet, bányát, állami színházakat és mindent, a mihez valamelyik miniszteriumnak köze van: jóformán kizárólag juris doktorok irányítanak, intéznek el és nyomorítanak meg. A termelés e cikkben oly óriási, hogy midőn a minisztériumok már teljességgel nem fogják tudni hová dugni az elhelyezésre váró rengeteg masszát: húsz-huszonöt év múlva a pékműhelyeket, a harangöntödéket is csupamerő jogász doktorok fogják «intézni», s ez egyébként igen jóra való, sőt őszinte szájalomra méltó doktor urak fogják felhúzni és leereszteni — pontosan a leghelytelenebb időben — az állami színházak kordinátáit is...

Téved, a ki azt hiszi, hogy ez banális viccz, vagy gúny, vagy miegyéb olcsó terméke az iróniának. Könnyű szerrel ki tudja mutatni bárki is, hogy a mi nálunk az összes művészeti ügyekben ferdén van csinálva, azt igen csekély kivétellel, mind olyan urak csinálták, a kik minél távolabb estek, hivatásuk és képzettségük révén — a művészettől. Nálunk nincs szépművészeti miniszterium, melyben

hozzaértő férfiak irányítanak, lelkesítenék és támogatnák tudásuk és magasabban fejlődött, szélesebb látkörű ízlésük finom erejével a különböző művészi ágakat, ambíciókat és produkciókat, — hanem volt pl. belügy-miniszterium, mely hosszú évtizedekig a rendőri ügyekkel azonegy reszortban intézte a Nemzeti Színház ügyeit is és van kultusz-miniszterium, mely ez ügyeket legjobb tudása és belátása szerint most intézi.

Sem a jószándékot, sem a buzgalmat, sem a színház jövőjének becsületes szeretetét e gróf Apponyi Albert vezetése alatt ritka szorgalommal dolgozó miniszteriumnak nem akarjuk sem elvitatni, sem kisebbiteni, sem kigúnyolni. Be levén avatva ez igazán becsülendő munkába, melyet a kultuszminiszterium végez — távol áll tőlünk minden igazságtalanság, vagy könnyelmű kiforgatása a valóságnak. Szívesen elismerjük, a mi elismerésre méltó, s ez okon abban sincs kétségünk, hogy a minisztérium úgy az ideiglenes, valamint az új állandó Nemzeti Színház rég vajudó ügyét is a tőle kitelhető leghelyesebb módon fogja dülőre vinni — ha saját szorgalmas juris doktorain kívül, a valóban hozzáértő művészemberek véleményét is komolyan megfontolja, részt juttatva a hasznos munkában a közönségnek is, melynek véleménye a Döbrentei-térre tervezett új színház dolgában ezúttal, ime, éppen nem kedvező.

A másik, a mit már több ízben megjegyeztünk, az, hogy nagyon óhajtandó volna, ha a kultuszminisztérium szakítana a helytelen tradícióval és ne ítelné meg az állami színházak művészi eredményeit kizárólag a pénzügyi eredmények szerint. Szó sincs róla, a mindenható kasszára bizonyos mértékig figyelni kell, mert nem lehet kívánni, hogy ha már az Operaházra rá is fizet egy rakás olvasatlan ezrest a koldús magyar állam, holott ez a fényes ház mitőlünk majdnem oly idegen, mintha valahol Teheránban állna — hasonló mértékben fizessen rá a Nemzeti Színházra, s benne a magyar színházi irodalomra és művészetre is. Vállaljuk, hogy ez kissé sok lenne a fényűzésből, s ha nagyon

bizonyítják, még talán el is lehet hinni, hogy egy gyenge magyar dalmű, mint pl. legutóbb az «Eliána» mindig megér tíz annyit, mint akár egy tuczat jóra való magyar színmű összes íróival és előadóival egyetemben, hátha még oly vértelen és idegen nyomokban elkészve utánballagó alkotások, mint Mihalovics Ödön úr fentnevezett operája, a szegény «Eliána», mely ritka lelkes hűhó kíséretében, vele született rachitisben hunyt el érdemes alkotójának fájdalmára.

Ilyen pazarlást a rongyoska magyar színműirodalom nem igényelhet, annyit azonban talán meg lehetne neki adni, hogy legalább az állami jóakarát hulladékain elősködjék.

Míg azonban a Nemzeti Színház mindenkori igazgatóját fölöttes hatósága a szerint ítéli meg, hogy milyen bevételeket produkál, meg tudja-e tölteni a napi pénztárt, nem-e, — s míg a heti műsorok következetesen a felső kassza eredményei szerint igazodnak — addig sem azt nem lehet kívánni, hogy a művészek a folytonos kassza-hajzában, idő hijján, tisztességes munkát produkáljanak, sem azt, hogy az igazgató izmosabb irodalmi föladatakra vállalkozzék, ha csak sejti is, hogy ez a vállalkozása dísz hoz ugyan a színházra, a pénztárt azonban nem tölti meg.

Nyugodtan ide lehet jegyezni, hogy arra a bizonyos «erkölcsi siker»-re immár nem szokás adni egy fabatkát sem.

A haszon lett mindennek mozgató elementuma. Ez a tengely, mely körül az egész színházi művészet forog. Mióta három új színház csinál konkurrencziát a régi színházaknak — a haszon láza állandóan negyven fok körül jár és egyelőre nincs is rá kilátás, hogy ez a beteg állapot egyhamar normális hőfokra csendesedjék. Ez a kórság aztán egy csomó méltatlan vádat, támadást, sőt rágalmat vált ki mindazokból, kik egyben vagy másban megrövidítve látják vagy képzelik magukat, úgy híven, hogy a jótékony hasznoscska hímesen kövér legelőjéről — soványabb területekre szorultak le, esetleg le is hagytak a legelőről, mely szerepet, túlföldi díjat, tantiémet és kedves előleget je-

lent. Az írók bizonyos része és a színészek bizonyos része között e részben nincs különbség. Ugyanegy úton törtetnek előre, azonegy fegyvert használnak a hasznocska kizsárolására és egyképpen ádáz ellenségei az igazgatónak attól a perctől kezdve, a mint azt látják, hogy a hasznocska vékonyodik s a legelőre más báránka is bebocsátást nyer.

Nincs benne egy hajszálnyi túlzás, ha ide írjuk, hogy a mi elkeseredett támadás a Nemzeti Színház igazgatóját eddig érte és ezután érni fogja, annak eredő oka — mondhatni kizárólag — az elmaradt vagy a meg rövidült haszon. Művészi szempontok, irodalmi czélok, magasabb erkölcsi érdekek, a színház tekintélye stb. mind lárifári fecsegés és szalma frázis azoknak a száján és tolla hegyén, kik a Nemzeti Színház úgynevezett «csőd»-jéről a legutóbbi másfél év alatt riadalmas tirádákat röpítettek az ujságolvasó közönség hiszékeny sorai közé s ezzel a heves munkájukkal jórészt csakugyan sikerült úgy praeparálniok a köztudatot, hogy ez ma a Nemzeti Színház előadásaival szemben há tározottan ellenséges.

Az igazat nem lehet elhallgatni: a Nemzeti Színháznak napról-napra kevesebb a közönsége. Előadhatnak akármit; jó darab, rossz darab — egyképpen félüres házak előtt kerül színre s ha még oly brillians játékot produkál is az a ritka fényes tehetségekkel bővelkedő művészi gárda, melyhez (egy-két kivétellel) a többi színház előadó személyzete egyáltalában nem hasonlítható — a közönség érdeklődése nemhogy fokozódnék, de folytonosan gyöngül, annyira, hogy legutóbb már egy bemutató-előadást is csak alig félház nézett végig. Érthető, hogy ily depri-máló körülmények között az írók szivesebben mennek darabjaikkal más színházhoz, nem méltányos azonban, hogy olyan bajért támadják a színházat, melyet tekintélyes részben, éppen a sajtóban való heves támadásaikkal, ők maguk teremtettek meg.

Hogy miképpen képzeljük mi az egykori egészséges állapot visszaállítását, azt egy

előző cikkünkben, melyben a színház dráma-bíráló bizottságának reorganizálását indítványoztuk, rövidesen érintettük. Következő cikkünkben részletesen is ki fogjuk fejteni, hogy miként véljük ez újraszervezést leg-helyesebben megoldhatónak, meg levén róla győződve, hogy a mutatkozó bajok nagyrészének itt van a forrása és ez lesz az a jelentős emeltyű, melynek segélyével a színház megcsappant népszerűsége és tekintélye leggyorsabban helyreállítható.

TRAVELLER.

Krónika.

A császár jubileumáról s az osztrák szociáldemokrácia nemzetiségi programjáról szóló minapi krónikáim kapcsán megütődve kérde tőlem egy érdekes magánlevél, hogy miért ítélem a Grossösterreich tervét számunkra veszedelmesebbnek a régi centralista hóbor-toknál! Erre röviden felelhetek: éppen azért, mert nem centralista hóbor, s mert legfőbb gátját, a magyar nemzeti egység és állam konstrukciójának, a hivatásába vetett hitnek erkölcsi erejét Ausztriában és világszerte igen meggyöngítette az a fajta nemzetiségi politikánk, mely a nemzetiségi kérdés megoldása helyett a nemzetiségek világon való lételének egyszerű tudomásul nem vételével kompromitálta azt a nemzeti országot és államot, a melynek nevében és állítólagos javára e politikát folytattuk. Magyarország meglehetősen gyenge, s főképp azért, mert mai állami konstrukciója a specziális magyarságon kívül senkire nem támaszkodhatik s abban senki nem látja érdekét vagy jövőjének biztosítékát. Gazdaságilag vérszegények vagyunk, míg Ausztriát felveti a jómód, s azon mértékben nő meg önbizalma s népei azon mértékben kezdenek újra érdeklődni élete és megmaradása iránt, amily mértékben valószínű kezd lenni, hogy Ausztria federalizálódik [majd s minden nemzetiségnek oly jogot enged az életre, a milyen csak tetszik neki.

A régi federalista tervek előtt legfőbb akadályul s a dinasztia számára visszariasztóul az állott, hogy külügyi hivatását nem látták s úgy hitték, hogy kifelé erős, csak befelé egységes és homogén birodalom lehet. Ez a felfogás lassankint eloszlóban van, sőt mindinkább visszájára fordul. A nyugati szövetség oly keveset lendített a monarchia sorsán, hogy Ausztria is kezdi belátni, hogy hivatása keletre utalja, s az egyre fejlődő osztrák ipar mentül inkább számol azzal, hogy a magyar piacot elveszítheti, annál inkább gyarmatává igyekszik tenni a Balkánt. Nos: a Gross-össterreich ideája kedvez ennek a gyarmatosító törekvésnek. Nem fél attól, hogy a federalizált Ausztria szétbomolnék; a Svájc példájára utalva azt állítja, hogy kielégített nemzetiségeket semmiféle rokon nemzetiségű nagy szomszédállam vonzása sem húzza el attól a közösségtől, a melyben futja a számadása. Ellenben az így kielégített nemzeti-ségi vidék és nép kitünően alkalmas arra, hogy a nyelvi és műveltségbeli közösség sima országútaján négylovas hintón kocsikáztassa be a rokon hazába a maga hazájának gazdasági gyarmatosító igényeit, s «Nagy-Ausztria» piaczérdekeinek a Balkánon képviselni sem lehet jobb *pionir*jait, mint volnának a kielégített osztrák és — magyar szlávok vagy oláhok. Ez olyan tétel, melyben sok a plausibilitás; melyet elvben, ha nem a mi bőrünkre menne, magunknak is alá kellene írunk, sőt, mihelyt akadna olyan formája, mely nem megy a mi bőrünkre, magunknak is proklamálnunk kell. Mentül nagyobb gazdasági érdekeink vannak a Balkánon, annál inkább rá kell nevelnünk nemzetiségeinket, hogy fajrokonai felé ezeket képviseljék.

Ebből kettő következik.

Először, hogy az eddigi strucpolitika helyett szemébe kell néznünk a mi nemzetiségi kérdésünknek s ki kell elégténünk nemzetiségeinket nemzeti és állami konstrukciónkon belül, míg másunnan nem találnak kielégítést a mi konstrukciónkon kívül.

Másodszor, hogy ezzel annál inkább sietnünk kell, mert a régi Hunyady-politikának

csakis a magyar nemzetiségek lehetnek médiumai s előrevivói.

★

Az Asquith-kabinet olyastéleképp lépett volt a Campbell-kabinet helyébe, mint nálunk annak idején a Tisza Istváné s Széll Kálmáné helyébe: végső erőfeszítéssel, utolsó életereje felkorbácsolásával megmenteni a haladó liberalizmust. A sorsa is kezd hasonló lenni: a mi csak elszakadhat, elszakadóban van a liberális párttól s menten a kabinet kialakulta után egyik embere megbukott egy időközi választáson, még pedig nem kevésbé jelentékeny helyen, mint Manchester. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az angol közvélemény nem kevesebb szabadelvűséget engedne a kormánynak vagy követelne a kormánytól, mint hajdan. De jelenti azt, hogy az eddigi pártkeretek összetörőben vannak, hogy a whig és tory pártra való oszlottságnak mai hazudságát (mert hazudság, mind egyiken belül van egy csomó frakció, akár melyik rokonabb valamely a másik pártbelivel, mint a maga pártjabeliekkel) — hogy ezt a hazudságot még ebben a hazug formájában sem lehet sokáig fenntartani. Avagy politikai pártok helyébe mindenütt a világon osztály- és érdekszövetkezetek lépnek; ezen ma mint romláson jajgatunk, de lesz idő, hogy ez lesz a törvényhozás természetes és kívánatos formája. S a liberális pártot Angliában annál kevésbé lehet együtt tartani, mert az a *manchesterség*, mely az angol liberalizmus sugalmazója, az angol gyáripár mai helyzetében teljességgel tarthatatlan. Jele ennek a liberálisoknak éppen Manchester városában történt veresége; jele annak, hogy a német és egyéb konkurrencziától szorongatott Angol gyáripár nem bírja tovább a verseny szabadságát, sem a külső, sem a belső versenyét; befelé kartellizálódni akar s ezt csak úgy teheti, ha a külső versenyt védővámokkal távol tartja a nyakától. Chamberlain holt beteg ember, a ki talán már nem is érti meg, ha elmondják neki, hogy diadalmaskodott — pedig diadalmaskodott. A genie szimatával érezte

meg évekkel előre, merre tart feltartóztatlan az angol fejlődés s nem adok neki nagy időt, hogy egész Anglia nyíltan Chamberlainista lesz.

★

Egy kis füzet került a kezembe: «Sindicalisme et socialisme». Kiadója Hubert Lagardelle, a francia szindikálisták harcos újság- és revue-írója, a «Mouvement Socialiste» szerkesztője s azokat a beszédeket foglalja össze, melyeket Griffuelhes, Kricsevszkija, Cabriola és Michels mondottak egy párisi konferencián a francia, olasz, orosz és német szindikalista mozgalomról. A beszédek veleje egy: az, hogy a politikai szociáldemokrácia vagy a szociáldemokrata-párt elkerülhetetlenül letér az exigenciák szorítása következtében az osztályharcz alapjáról s mind több olyan polgári elemet szí magába, melynek nem e harc az érdeke, hanem az osztályok közt való békesség vagy kompromisszum. A munkásosztály előrevivője, a munkáskérdés megoldója csakis a szindikalista mozgalom lehet, vagyis a munkásoknak szakszervezeti mozgalma, mely semmi egyebet nem cselekszik, mint osztályharczot, czélt sem tűz, egyelőre, egyebet maga elé, mint az osztályharczot. A szocialista párt, mint Cabriola mondja, a mely mértékben részt vesz a mai intézményekben, azon mértékben válik ezek támaszává, konzerváló erővé. A demokrácia, mely a társadalmi békére igyekszik, éppen ellenkező érdek, mint a munkásérdek, mely csakis az osztályharcz végigharczolására lehet. A politikai szociáldemokrácia tehát, mentül inkább lemond, annál távolabb esik az eredendő forradalmi céljaitól, a minthogy mentül inkább győzelemről győzelemre nyomulnak előre a szociáldemokrata pártok, annál távolabb a megvalósítástól a szocialista társadalom.

Ez a szindikálisták álláspontja — a szélsőbalé ahhoz a szélsőjobbhoz képest, melyet a szociáldemokrácián belül a Bernsteinék revizionizmusa képviselt. Nagyon érdekes álláspont, nagyon érdekes törekvés, melynek bizonyára reális okai voltak a megszüle-

tésre — teoretikus gondolatmenetében azonban nehéz rábukkani a logikai hibára. A hiba tudniillik ott van, a hol a demokráciáról csak mint valami kibékítő kőrösi szenteltvízről beszélnek, pedig van annak jóval fogatosabb ereje is. Ahhoz, hogy a szindikalizmus kifejlődhessen, ahhoz, hogy a munkások szervezkedhessenek, ahhoz, hogy a munkásosztály szervezeten fejthesse ki erejét s módjában legyen csakis erre az erőre támaszkodni, ahhoz az a politikai szabadság kell, ahhoz azok a politikai tehetségek kelljenek, melyeket csakis a demokrácia tud megszerezni, az előbbrehaladt polgári osztálylyal való összefogódzás, amelynek, persze, nem kell életfogytig tartó frigynek lennie. A mi pedig a szociálista társadalmat illeti: nehéz megmondani, mi munkál inkább az eljövételén s mi siettetni jobban a kollektivistá fejlődést: a munkások szindikalizmusa-e vagy a termelők kartellizmusa és trösztizmusa? Hubert, Lagardelle bizonyára sokat tett már a szocialista társadalom eljöveteleért. De mi ez ahhoz képest, a mit a kollektivistá jövőndő Morgannek és Rockefellernek köszönhet!

IGNOTUS.

A NAGYBÁCSI ÁLMA.

Dosztojevszkij M. Tivadar elbeszélése.

II Oroszból fordította SZABÓ ENDRE.

— Kegyedék is segítenek nekünk a herceget rábeszélni, hogy küldesse ide mind azt a régi lomot. Mert itt ugyan kívül tudnánk valamelyes dekorációt készíttetni? A legfőbb pedig, hogy mi a herceget is beakarjuk vonni a színi előadásba. Okvetetlenül alá kell magát írnia, hiszen a jövedelem a szegények számára lesz. Meglehet, hogy még valami szerepre is vállalkozik; hisz ő oly előzékeny, oly könnyen rááll mindenre. Akkor aztán pompásan sikerülne.

— Persze, hogy vállal szerepet, hiszen ő vele oly könnyű bármilyen szerepet eljät-

szani, — tette hozzá jelentősen Dmitrijevna Natália.

Nikolajevna Anna nem csalta meg Alekszandrovna Máriát; a hölgyek egymás után érkeztek. Alekszandrovna Mária alig bírta őket fogadni, alig győzte a felkiáltásokat, a melyek ilyenkor az illendőség szabályai szerint elengedhetetlenek.

Nem vállalkozom arra, hogy a vendég-hölgyeket mind leírjam. Csak annyit mondok, hogy valamennyi ravaszúl nézett. Valamennyinek várakozás és valami vad türelmetlenség ült az arcán. A hölgyek némelyike azon határozott feltevással jött, hogy valami rendkívüli skandalumnak legyen a tanúja s ezek igen megharagudtak volna, ha a nélkül kellett volna haza menniök. Külsőleg mind igen szeretetre méltóan viselkedtek, de Alekszandrovna Mária erősen készült a megtámadtatásra. Záporként hulltak a kérdezősködések a herczeg felől; ezek látszólag mind igen természetesen voltak, de valamennyiben valami célzás volt érezhető.

Feladták a téát; mindnyájan helyet foglaltak. Egy csoport a zongora körül helyezkedett el.

Zina, a mint felkérték, hogy játszék és énekeljen valamit, szárazon felelte, hogy nem érzi jól magát. Erről az arca halvány-sága is tanuskodott. Erre rögtön megindultak a részvét-nyilatkozatok, de még ezekben is tudtak célzásokat tenni. Kérdezősködtek Mozgljákovról is s e kérdéseket Zinához intézték. Alekszandrovna Mária ez alkalommal megtízszereződött, látta, hogy mi történik a szoba valamennyi szögletében, hallotta, hogy miről beszél bármelyik hölgy is, — ámbár azok legalább tízen voltak, — és rögtön felelt minden kérdésre, persze úgy, hogy nem ment szóért a szomszédba. Reszketett Zináért és nagyon csodálta, hogy az most nem távozik el, mint a hogy ilyen összejöveteleknél mindig tenni szokott. Észre vették Matvéjics Atanázt is. Ezzel mindig évődtek, hogy rajta keresztül Alekszandrovna Máriát csipkedhessék. Most pedig az együgyű és őszinte Matvéjics Atanáztól egyetmást talán

meg is lehetett volna tudni. Alekszandrovna Mária nyugtalanul tekintgetett az ostromállapotra, a melyben a férje volt. Tetézte a nyugtalanságát az is, hogy a férje minden kérdésre csak azt felelte, hogy hm! de olyan szerencsétlen és természetellenes nézéssel, hogy attól méltán dühödött fel Alekszandrovna Mária.

— Alekszandrovna Mária! Matvéjics Atanázt semmiképen sem akar velünk beszélni! — kiáltott föl egy fürge, hegyes szemű hölgyike, a ki soha senkitől sem félt és soha zavarba nem jött. — Tessék neki megparancsolni, hogy udvariasabb legyen a dámák iránt.

— Igazán, magam sem tudom, hogy mi történt ma velem, — felelt Alekszandrovna Mária, félbe szakítva Nikolajevna Annával és Dmitrijevna Natáliával folytatott beszélgetését és mosolyogva; — ő ma igazán olyan szótalan. Velem is alig váltott egy szót. Miért nem felelsz Mihajlovna Feliszitának, Athanase? Mit kérdeztek tőle. hölgyeim?

De . . . de . . . matuska . . . hiszen te magad . . . — dűnnyögött csodálkozva és elképedve Matvéjics Atanázt.

E pillanatban ő a fűtött kandalló mellett állt, kezét mellénye mögé dugva, tehát festői állásban, a melyet ő maga választott, és teát szürcsölt. A hölgyek kérdései annyira zavarba hozták, hogy elpirult, mint egy ártatlan leány. Mikor pedig elkezdte az igazolását, oly dühös pillantást vetett rá a felesége, hogy majdnem önkívületbe esett a rémülettől. Nem tudván, hogy mitévő legyen, de meg akarván újra szolgálni a közfigyelmet, megint csak a teához folyamodott; csak hogy a tea túlságosan forró volt. Nagyot hörpintvén, megforrázta a száját, elejtette a csészét, megijedt s olyan köhögés jött rá, hogy kénytelen volt a szobából kimenni, — valamennyi jelenvolt meglepetésére. Egy szóval minden világos volt. Alekszandrovna Mária megértette, hogy a vendégei már mindennel tisztában vannak, és hogy a legrosszabb szándékkal gyűltek itt össze. A helyzet veszedelmes volt. Megeshetik, hogy az ő jelenlété-

ben is kiütik a sodrából a gyenge elméjű öreget. Még el is vihetik tőle a herceget, össze veszíthetik ő vele az öreg urat és elcsalhatják magukhoz. Sok egyebet is lehetett várni. S a sors még egy megpróbáltatást készített neki: nyílt az ajtó s megjelent Mozgljácov, a kiről ő azt hitte, hogy Borodujevnál van s a kit ez este épen nem várt ide. Moszkáleva asszony megrázkódott, mintha valami szúrást kapott volna.

Mozgljácov megállt az ajtóban és kissé zavarba jöve, széjjel nézett. Izgatottságát nem birta fékezni, a mely világosan látható volt az arcán.

— Ah Istenem, Alekszandrovics Pál! — kiáltottak többen.

— Hiszen ez Alekszandrovics Pál! S kegyed, Alekszandrovna Mária, azt mondta, hogy ő Borodujevhez ment! Nekünk azt mondták, Alekszandrovics Pál, hogy ön Borodujevnél bújt el! — csiripelt Dmitrijevna Natália.

— Elbújtam? — kérdezte Mozgljácov valami görbe mosolygással. — Különös kifejezés! Bocsásson meg, Dmitrijevna Natália! Én senkitől el nem bújok és senkit elrejtteni nem akarok, tette hozzá, jelentősen nézve Alekszandrova Máriára.

Alekszandrovna Mária feszengett.

«Hogyan? — hát talán még ez az ostoba is fel akar lázadni? — gondolta magában, fürkésző szemmel nézve Mozgljácovot. — Ez volna még a legrosszabb . . .»

— Igaz-e, Alekszandrovics Pál, hogy önt várakozási állapotba helyezték — természetesen a szolgálatában? — pattantotta ki a merész Mihajlovna Feliszáta, egyenesen a szemébe nézve Mozgljácovnak.

— Várakozási állapotba? micsoda várakozásiba? Én egyszerűen csak más hivatalba megyek. Pétervári állást kapok, — felelt Mozgljácov szárazon.

— Akkor hát gratulálok, — folytatta Mihajlovna Feliszáta; — mi már meg is ijedtünk, mikor azt hallottuk, hogy ön itt Mordászovban szaladgált állás után. Itt ugyan megbizható helyet nem igen kap, Alek-

szandrovics Pál, mert soha sem tudhatja, hogy mikor teszik ki a szűrét.

— Legfeljebb a járási iskolánál van még üresedés, — jegyezte meg Dmitrijevna Natália. A czélzás oly világos és goromba volt, hogy Nikolajevna Anna titokban meg is lökte a lábával az ő csípős nyelvű barátnéját.

— Hát azt hiszi kegyed, hogy Alekszandrovics Pál hajlandó volna valamely tanítócskának a helyét elfoglalni? — tette hozzá a magáét Mihajlovna Feliszáta.

De Alekszandrovics Pál nem tudott mit felelni. Megfordult és Matvéjics Atanázba botlott, a ki kezet nyújtott neki. Mozgljácov — nagyon ostobául — nem fogadta el az oda nyújtott kezet, hanem gúnyosan és igen mélyen meghajtotta magát. Aztán a lehető legingerültebben egyenesen Zinához ment és annak a szemébe haragosan tekintve, suttogva szólt:

— Ezt mind kegyednek köszönhetjük. Várjon csak, én még ma este megmutatom kegyednek, hogy ostoba vagyok-e én vagy sem?

— Minek halasztgatja? — most is megteheti, válaszolt hangosan Zina, miközben gyűlöletes tekintettel mérte végig volt kérőjét.

Mozgljácov hamarosan elfordult, megijedvén a Zina hangos feleletétől.

— Brodujevtől? — határozta el végre magát Alekszandrovna Mária.

— Nem; a bácsikámtól jövök.

— A bátyjától? e szerint hát ön a herczegnél volt?

— Ah istenem! E szerint hát a herczeg már fölédredt! Nekünk meg azt mondták, hogy még alszik! szólt közbe Dmitrijevna Natália, epésen nézve Alekszandrovna Máriára.

— Ne nyugtalankodjék a herczeg miatt, Dmitrijevna Natália — felelt Mozgljácov — ő már fölédredt és — hála istennek — már egészen eszénél van. Az imént leitatták, először kegyednél, azután pedig véglegesen itt, annyira, hogy már csaknem elvesztette a fejét, a mely különben sem valami erősen

áll a nyakán. De most beszélgettünk s ő kezd józanabbul gondolkozni. Mindjárt itt lesz, hogy kegyetektől elbűcsúzzék, Alekszandrovna Mária és hogy megköszönje a kegyed vendégszeretetét. Holnap pedig hajnalban elindulunk a kolostorba, azután megokvetlenül magam kísérem őt Duhanovóba, nehogy megint kifordítsák, mint tettem azt ma is. Ott majd Matvéjevna Sztepanida veszi a gondjaiba, a ki arra az időre bizonyosan visszaérkezik Moszkvából és a jövőben semmi áron sem bocsátja őt magában útra — erről én felelek.

Mozgljákov, míg ezeket mondta, dühösen nézett Alekszandrovna Máriára. Az meg úgy ült nagy meglepetésében mintha megnémult volna. Keserűen vallom meg, hogy az én hősnőm — életében talán először — megijedt.

— Eszerint hát holnap hajnalban elutazik? Hogy lehet az? — kérdezte Dimitrijevná Natália, Alekszandrovna Máriához fordulva.

— Hogy lehet az? — kérdezték báván egymástól a vendégek — hiszen mi azt hallottuk, hogy . . . Igazán furcsa!

De a háziasszony már nem tudta, hogy mit feleljen. Most azonban hirtelen igen különös dolog vonta magára az általános figyelmet. A szomszéd szobában valami különös zaj hallatszott, valaki hangosan kiabált s az Alekszandrovna Mária szalonjába váratlanulhivatlanul Kárpuhina Petrovna Zsófia robbant be.

Petrovna Zsófia kétségtelenül a legexcen-trikusabb dáma volt Mordászovban, annyira excen-trikus, hogy még a mordászoviak is elhatározták, hogy nem fogadják be őt a társaságukba. Meg kell még jegyeznünk, hogy rendszeren minden este pont hét órakor szokott falatozni — mint mondta: a gyomra végett — s a falatozás után rendszeren a legemanczipáltabb kedélyhangulatban volt — hogy többet ne mondjunk. Most is épen ilyen kedélyhangulatban volt, a mint oly váratlanul berugtatott az Alekszandrovna Mária szalonjába.

— Á! Alekszandrovna Mária! — kiáltott teljes erejéből — hát így tesz kegyed én velem? Ne féljen, csak egy pillanatra jöttem. Én kegyednél le sem ülök. Azért jöttem ide, hogy megtudjam: igaz-e, a mit beszélnek? Á! hát kegyednél bálók, banketek, összebeszélések vannak, a jó bolond Petrovna Zsófia meg üljön otthon és kössön harisnyát? Az egész várost meghívta, csak engemet nem! Pedig csak az imént még kedves barátném, meg mon ange voltam, mikor eljöttem megmondani, hogy mit csinálnak a herczeggel Dmitrijevná Natáliánál. Most pedig még azt a Dmitrijevná Natáliát is vendégül látja, a kit az imént mindenek elmondott, csak tisztességesnek nem s a ki viszont kegyedet szólta le a sárga földig! Ne nyugtalankodjék, Dimitrijevná Natália, nem kell nekem a magok csokoládéja, a la santé, a melynek tiz kopéjka a félfontja. Iszom én otthon eleget. Piha!

— Látszik! — jegyezte meg Dmitrijevná Natália.

— De kérem, Petrovna Zsófia — szólt Alekszandrovna Mária a bosszúságtól elvörösödve — mi baja? Térjen magához!

Legyen nyugodt, Alekszandrovna Mária, mindent tudok, mindent! — kiabált tovább Petrovna Zsófia az ő éles, rikácsoló hangján, körülvéve az összes vendégektől, a kik a mint látszott, nagyon élvezték a váratlan jelenetet, — Mindent megtudtam! Hiszen a kegyed Násztászjája futott el hozzám s ő mondott el mindent. Kegyed megkörnyékezte azt a tehetetlen herczegecskét, leitatta holt részegre, megkérte vele a leányát, a kit már senki sem akar feleségül venni s most maga is azt képzei magáról, hogy valami előkelőséggé lett, valami herczegné, csupa csipkéekkel, piha! Legyen nyugodt, én magam is ezredesné vagyok! Ha meg nem hítt az összejövételre, hát süsse meg! Külömb urakat is láttam én, mint magok! Én Zalihvatszkája grófnénál ebédeltem; engem annak idején Kurocskin főkomisszárius kért meg. Ha képzelné, hogy mily nagyon epedek én a kegyed meghívása után! Piha:

— Kérem, Petrovna Zsófia — felelt Alekszandrovna Mária magából kikelve — biztosítom kegyedet, hogy így nem szokás jóra való házba berontani, kivált ilyen állapotban s ha kegyed most rögtön meg nem szabadít bennünket a jelenlététől és szónoklásától, akkor én okvetlenül meg fogom tenni a szükséges intézkedéseket.

— Tudom; kegyed kivezettet engem a cselédségével! Legyen nyugodt, magam is tudom, merre van az út. Isten vele! Adjon férjhez, a kit akar, kegyed pedig, Dimitrijevna Natália, legyen kegyes rajtam nem nevetni; felőlem akár megfúlhat a csokoládéjával. Ha meg nem hittak is engem ide, azért én nem táncoltam kozákost a herczeg előtt. Hát kegyed mit nevet, Nikolajevna Anna? Szusilov kitörte a lábát, épen most hozták haza, piha! Maga pedig, Mihajlovna Feliszáta, ha meg nem parancsolja annak a mezítlábas Matrjona szobalányának, hogy idejekorán behajtsa a teheneket, nehogy mindennap ott böggjenek az ablakom alatt, hát én a maga Matrjoskájának eltöröm a lábát. Isten vele, Alekszandrovna Mária, sok szerencsét kívánok! Pihá!

Petrovna Zsófia eltűnt. A vendégek nevettek. Alekszandrovna Mária rendkívül zavart volt.

— Azt hiszem, hogy becsípett — mondta Dmitrijevna Natália édeskesen.

— De mily szemtelen:

— Quelle abominable femme!

— Rég nem nevettem ilyen kedvemre!

— De milyen illetlenül beszél!

— De micsoda összebeszélést emleget? Hát van itt valami összebeszélés? — kérdezte gúnyosan Mihajlovna Feliszáta.

— Ez már szörnyűség! — fakadt ki végre Alekszandrovna Mária. — Ilyen csudateremtések szórják szanaszét a képtelen híreket! Nem az a csodálatos, Mihajlovna Feliszáta, hogy ilyen hölgyek is találkozhatnak a mi társaságunkban — nem; hanem az a csodálatra méltó, hogy szükségét érzik ilyen dómának, hogy meghallgatják, hisznek neki és segítik az igyekezetében . . .

— A herczeg, a herczeg — kiáltozták hirtelen a vendégek.

— Ah istenem! Ce cher prince!

— No, hála istennek, most mindjárt megtudjuk, hogy miben áll a dolog — súgta a szomszédjának Mihajlovna Feliszáta.

XIII. fejezet.

A herczeg édes mosolygással lépett be. Az a nyugtalanság, melyet Mozgljácov az imént a szívébe csepegtetett, a hölgyek láttára eltűnt. Azonnal olvadásnak indult, mint a fagylalt. A hölgyek éles örömrivalgással fogadták őt. Általában a hölgyek mindig dédelgették a mi öregecskénket és igen familiárisan bántak vele. A herczeg képes volt őket az ő személyiségével a leghatártalanabbul mulattatni. Mihajlovna Feliszáta a dél előtt folyamán még azt is kijelentette — persze nem komolyan — hogy ő kész a herczegnek az ölébe is ülni, ha azzal annak kellemetlenséget szerezhet — «mert az a lehető legkedvesebb öregecske, a kimondhatatlanságig kedves!» Alekszandrovna Mária majd átfurta tekintetével a herczeget, hogy csak valamit is kiolvashasson az arcából s a szerint próbáljon szabadulni kritikus helyzetéből. Világos volt, hogy Mozgljácov aljaskodott s hogy az egész dolog erősen megingott. De a herczeg arcából semmit sem lehetett kiolvasni. A herczeg arcza most is olyan volt, mint az imént, mint mindig.

— Ah, itt van végre a herczeg is! Hogy vártuk már! — kiáltották a hölgyek.

— Türelmetlenül vártuk, türelmetlenül! — tették hozzá némelyek.

— Ez nagyon hi-ze-leg nekem — motyogott a herczeg leülve az asztlhoz, a melyen a samovár forrt.

A hölgyek azonnal körülvették. Alekszandrovna Máriával csak Nikolajevna Anna és Dimitrijevna Natália maradt. Matvéjevics Atanáz tisztelettudással mosolygott. Mozgljácov is mosolygott és kihívóan nézett Zinára, a ki őt figyelmére nem méltatva, az apjához ment s leült ahoz a kandalló mellé.

— Ah, herczeg, igaz-e az, a mit beszélnek, hogy ön elakar minket hagyni? — kérdezte Mihajlovna Feliszáta.

— Nos igen, mesdames, elutazom. Én most azonnal kül-föld-re megyek.

— Külföldre, herczeg, külföldre! — kiáltották valamennyien kórusban — ugyan hogy' jutott ez eszébe?

— Kül-föld-re — erősítette a herczeg, magát egyengetve — s tetszik tudni: főképpen új ideákért megyek oda.

— Micsoda új ideákért? — kérdezték a dámák összenézve.

— Nos igen, új ideákért — ismételte a herczeg láthatóan a legmélyebb meggyőződés hangján. — Most mindenki új ideákért jár. Hát én is új ideákat akarok.

— Csak nem akar tán valami szabadkőműves páholyba belépni — kérdezte Mozgljácov, szemmel láthatólag fitogtatni akarván magát a hölgyek előtt az ő szellemességével és fesztelenségével.

— Nos igen, barátocskám, eltaláltad — felelt váratlanul a herczeg. — Régen én tényleg tagja voltam egy külföldi sza-bad-kő-műves páholynek, sőt igen sok fenkölt ideám is volt. Akkoriban készültem is sokat tenni a korunkbeli fel-vi-lá-go-sult-ság érdekében. Már közel voltam ahhoz is, hogy Szidort, az inasomat, a kit magammal vittem, Frankfurtban szabadon bocsássam. De nagy meglepetésemre ő megelőzött engem, mert maga szökött meg tőlem. Nagyon különös ember volt. Egyszer aztán csak Pá-ris-ban találkoztam vele. Egész gavallér volt, pofaszakállt viselt; látom, hogy sétál a bulváron egy manzellel. Rám nézett és biccentett a fejével. A manzellje meg olyan fürge szemű, olyan kívánatos volt . . .

— De bácsikám, akkor ön most, ha külföldre megy, valamennyi jobbágyát szabadon bocsátja — szólt közbe Mozgljácov tele torokból kaczagva.

— Tökéletesen eltaláltad a szándékomat, kedvesem — felelt a herczeg minden megütődés nélkül. — Igen, én mind szabadon akarom őket bocsátani.

— De herczeg, akkor mind ott hagyja önt s ki fog akkor önnek úr-dolgára járni, vált-ságot fizetni? — kérdezte Mihajlovna Feliszata.

— Persze, hogy mind szétszaladnak — mondotta nyugtalanul Nikolajevna Anna.

— Ah istenem, i-ga-zán szétszaladnak? — kérdezte a herczeg elbámulva.

— Szétszaladnak, egész bizonyosan szétszaladnak s önt magára hagyják — erősítette Dimitrijevna Natália.

— Ah istenem! Akkor hát nem sza-ba-dítom fel őket. Egyébaránt én csak úgy mondtam.

— Jobb is, bácsikám — biztatta Mozgljácov.

Alekszandrovna Mária ez ideig nem szólt, csak szemlélődött. Úgy tetszett neki, mintha a herczeg ő róla végképen megfeledkezett volna s hogy mindaz, a mi itt folyik, nem természetes dolog.

— Kérem, herczeg — kezdte hangosan és méltóságosan — engedje meg, hogy bemutassam önnek a férjemet, Matvéjics Atanáz. Egyedül azért jött be faluról, mert meghalotta, hogy ön nálunk van.

— Matvéjics Atanáz mosolygott és kihúzta magát. Úgy rémlett neki, hogy őt most megdicsérték.

— Nagyon örülök — szólt a herczeg — Mat-vé-jics Atanáz! Kérem csak, hiszen én mintha emlékezném . . . Matvéjics A-ta-náz! Nos igen, ez az, a ki falun lakik. Charmant, charmant, nagyon örülök. Kedves barátom — fordult Mozgljácovhoz — hiszen ez ugyanaz, a kiről az imént verset is mondtunk. Hogy' is van csak? A férj a dverben, a feleség meg . . . nos igen, valami városban, aztán a feleség is elutazik.

— Ah, herczeg, igaza van: a férj a dverben, a feleség Tverben; ez az a vodvil, a melyiket a színészek tavaly játszottak nálunk — segítette ki a herczeget Mihajlovna Feliszáta.

— Nos igen; csakugyan Tverben; mindig elfelejtem. Charmant, charmant! Hát ön volna az? Roppant ö-rü-lök, hogy önnel megismer-ked-he-tem — mondta a herczeg fel sem

állva a székéről és kezét nyujtva a mosolygó Matvéjics Atanáznak. Nos, hogy' van, hogy?

— Hm!

— Nagyon jól van, herceg, semmi baja — felelt gyorsan Alekszandrovna Mária.

— Nos igen; látszik is, hogy semmi baja. S ön mindig falun van? — No, nagyon örülök. De milyen piros az arca és — egyre nevet!

Matvéjics Atanáz mosolygott, hajlongott, sőt még krix-kraxot is vagdalt a lábával. Hanem a herceg legutolsó megjegyzésénél nem bírt tovább magával és — se szó, se beszéd — hahotára fakadt. Mindnyájan kacagni kezdtek. A dámák egészen oda voltak az élvezettől. Zina elpirult és szikrázó szemekkel nézett Alekszandrovna Mária-ra, a ki viszont majd megpukkadt a méregtől. Ideje volt, hogy másra fordítsa a beszélgetést.

— Hogy esett az alvás, herceg, — kérdezte gépiesen, egyúttal azonban keserű hangon, elégedetlen tekintetével tudtul adva Matvéjics Atanáznak, hogy rögtön takarodjék vissza a helyére.

— Nagyon jól aludtam, — felelt a herceg, — s tetszik tudni, gyönyörű álmodtam, gyö-nyö-rűt!

— Álmodt! Én roppant szeretem, mikor álmokról beszélnek, — szólt Mihajlovna Feliszáta.

— Én is szeretem, nagyon szeretem, — tette hozzá Dmitrijevna Natália.

— Gyö-nyö-rű álmodtam, ismételte a herceg édes mosollyal, — csakhogy ez az álmodtam nagy titok.

— Hogyan, herceg, hát el sem lehet mondani? hiszen akkor az valami furcsa álmodtam lehet! — jegyezte meg Nikolajevna Anna.

— A leg-na-gyobb titok, — ismételte a herceg élvezettel ingerelve a dámák kíváncsiságát.

— Akkor hát rendkívül érdekes lehet, — csipegetek a dámák.

— Fogadni mernék rá, hogy a herceg álmában valami szép hölgy előtt térdreborult és szerelmet vallott! — kiáltott fel Mihaj-

lovna Feliszáta. — Csak vallja be, herceg, hogy eltaláltam! Kedves herceg, vallja be!

— Vallja be, herceg, vallja be! — hallatszott minden felől.

A herceg diadalmasan hallgatta e felkiáltásokat. A dámák kötődése rendkívül hízelgett a hiúságának, annyira, hogy attól csaknem a száját nyalta.

— Bár azt mondtam, hogy az álmodtam a legnagyobb titok, — felelt végre, — annyit megvallhatok, hogy kegyed, asszonyom, csaknem egészen eltalálta.

— Eltaláltam! — kiáltott fel elragadtatással Mihajlovna Feliszáta. — No herceg, most már akármit csinál is, fel kell fedeznie az illető szép hölgyet.

— Okvetetlenül!

— Fedezze fel, édes hercegecském!

— Fedezze fel, édes lelkecském! Bármibe kerül is, fedezze fel! — nógatták minden felől.

— Mesdames, mesdames! . . . Ha már mindenáron tudni akarják, én csak egyet fedezhetek föl . . . azt, hogy az illető a legbájosabb és mondhatni: a legár-tat-la-nabb leányka mindazok közt, a kiket én ismerek, — nyámogott olvadozva a herceg.

— A legbájosabb! És ide való? Ki lehet az? — kérdezték a hölgyek jelentősen összenézve és kacintgatva.

— Természetesen azok közt, a kik itt legelső szépségek hírében állnak, — szólt Dmitrijevna Natália a vörös kezeit dörzsölve s macska-szemeivel Zinára nézve. Vele együtt a többiek is Zinára néztek. (Folytatjuk.)

KÉRELEM. Az új évnegyed alkalmából tisztelettel kérjük lapunk előfizetőit, sziveskedjenek az előfizetést idejében megújítani, hogy a lapot a kiadóhivatal pontosan elküldhesse. Az «Uj Szemle» kiadóhivatala V., Alkotmány-utca 23-ik szám alatt van.

TARTALOM: Kis imperiálizmus, írta: Blaskovich Sándor. — Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története, írta: Dr. Oláh Gyula. — A német egység, írta: Dr. Koós Zoltán. — Szinházi szemle, írta: Traveller. — Krónika, írta: Ignatus. — A nagybácsi álma. Dosztojevszkij regénye.

FELELŐS SZERKESZTŐ: ABONYI ÁRPÁD.

Magyar királyi államvasutak menetrendje.

Érvényes 1908. évi május hó 1-étől.

A vonatok indulása Budapest nyugati p.u.-ról.				A vonatok indulása Buda-Császfürdőből.			
vonat-szám	óra	perc	vonat-neme	vonat-szám	óra	perc	vonat-neme
102	1 00		kel.ost. expv.	4002	6 00		szv.
148	5 55		szv.	4012 ¹⁾	8 54		szv.
122	5 45		szv.	4004	12 03		szv.
712 ^a	5 50		szv.	4014 ³⁾	1 35		szv.
152	5 00		szv.	4006	2 11		szv.
4102	6 10		szv.	4008	6 30		szv.
6502	6 40		szv.	4010	8 22		szv.
150	6 45		szv.				
1404	7 00		szv.				
104	7 55		szv.				
154	8 00		szv.				
712	8 30		szv.				
134	8 45		szv.				
112 ¹⁾	9 05		szv.				
116	9 20		szv.				
156	9 35		szv.				
708	9 40		szv.				
508	11 15		szv.				
158	11 25		szv.				
136 ²⁾	11 35		szv.				
6704 ^a	11 55		szv.				

A vonatok érkezése Budapest nyugati p.u.-ra.				A vonatok érkezése Buda-Császfürdőbe.			
vonat-szám	óra	perc	vonat-neme	vonat-szám	óra	perc	vonat-neme
701 ¹⁾	12 50		kel.ost. expv.	157	12 05		szv.
143	4 08		szv.	159	12 55		szv.
145	5 25		szv.	133	1 25		szv.
721	5 30		szv.	703	1 30		szv.
721 ^a	5 45		szv.	103	1 40		szv.
1101	5 50		szv.	161	2 25		szv.
139	6 00		szv.	163	3 00		szv.
6505	6 10		szv.	6507	3 20		szv.
147	6 15		szv.	163 ^a	4 00		szv.
6701	6 20		szv.	6703	4 05		szv.
1407	6 35		szv.	127	4 10		szv.
217	7 05		szv.	4107	5 00		szv.
709	7 15		szv.	215	5 30		szv.
709 ^a	7 25		szv.	165	5 38		szv.
149	7 30		szv.	135 ³⁾	5 45		szv.
4103	7 40		szv.	115	5 55		szv.
117	7 45		szv.	707	6 35		szv.
6501	7 50		szv.	167	7 00		szv.
151	7 55		szv.	105	7 10		szv.
131	8 10		szv.	711	7 35		szv.
713	8 20		szv.	4111 ⁴⁾	8 10		szv.
123	8 45		szv.	137	8 20		szv.
153	9 10		szv.	169	8 35		szv.
705	9 20		szv.	125	8 50		szv.
1403	9 30		szv.	107	9 05		szv.
4105	9 55		szv.	711 ^a	9 20		szv.
155	10 20		szv.	4109	9 25		szv.
715	10 40		szv.	6503	9 35		szv.
119	10 55		szv.	1405	9 45		szv.

1) Érkezik minden hétfőn és csütörtökön.
 2) Vasár- és ünnepnapokon május 17-től bezárólag szeptember 13-ig közlekedik.
 3) Vasár- és ünnepnapokon május 17-től közlekedik.
 4) Vasár- és ünnepnapokon május 3-tól közlekedik.
 5) Érkezik minden kedden, csütörtökön és szombaton.

1) Vasár- és ünnepnapokon május 3-tól közlekedik.
 2) Vasár- és ünnepnapokon május 17-től bezárólag szeptember 13-ig közlekedik.
 3) Vasár- és ünnepnapokon május 17-től közlekedik.
 4) Pozsonytól Wienig csak június 1-től augusztus 31-ig közlekedik.
 5) Minden kedden, csütörtökön és vasárnapon közlekedik.
 6) Minden szerdán és szombaton közlekedik.

1) Érkezik minden hétfőn és csütörtökön.
 2) Vasár- és ünnepnapokon május 17-től bezárólag szeptember 13-ig közlekedik.
 3) Vasár- és ünnepnapokon május 17-től közlekedik.
 4) Vasár- és ünnepnapokon május 3-tól közlekedik.
 5) Érkezik minden kedden, csütörtökön és szombaton.

A vonatok érkezése Buda-Császfürdőbe.

Magyar királyi államvasutak menetrendje.

Érvényes 1908. évi május hó 1-étől.

A vonatok indulása Budapest keleti p.-n-ről.		A vonatok érkezése Budapest keleti p.-n-ről.	
vonat-szám	óra perc	vonat-szám	óra perc
318 ¹⁾	6 40	513 ¹⁾	4 10
28	6 25	645	5 00
1502	6 50	339	5 10
1002	7 00	309	5 30
302	7 05	1707	5 45
900 ¹⁾	7 10	909	6 00
604 ¹⁾	7 20	607	6 05
1502	7 25	17	6 10
10	7 30	11	6 25
402	7 35	405	6 35
320	7 40	1505 ²⁾	6 50
908	7 45	1911	6 55
606	8 00	913	7 10
1508	8 10	507	7 20
1008	8 20	1307	7 25
506	8 20	319 ²⁾	7 30
408	8 30	311	7 40
1708	9 00	501	7 50
306	9 15	1003	8 00
2	9 20	1509	8 15
944	11 15	509	8 20
20	11 55	313	8 45
		1007	9 05
		911	9 40
		5	10 15
		27	10 35

A vonatok indulása Budapest keleti p.-n-ről.		A vonatok érkezése Budapest keleti p.-n-ről.	
vonat-szám	óra perc	vonat-szám	óra perc
318 ¹⁾	6 40	513 ¹⁾	4 10
28	6 25	645	5 00
1502	6 50	339	5 10
1002	7 00	309	5 30
302	7 05	1707	5 45
900 ¹⁾	7 10	909	6 00
604 ¹⁾	7 20	607	6 05
1502	7 25	17	6 10
10	7 30	11	6 25
402	7 35	405	6 35
320	7 40	1505 ²⁾	6 50
908	7 45	1911	6 55
606	8 00	913	7 10
1508	8 10	507	7 20
1008	8 20	1307	7 25
506	8 20	319 ²⁾	7 30
408	8 30	311	7 40
1708	9 00	501	7 50
306	9 15	1003	8 00
2	9 20	1509	8 15
944	11 15	509	8 20
20	11 55	313	8 45
		1007	9 05
		911	9 40
		5	10 15
		27	10 35